

Estetisk-filosofiska fakulteten

Andreas Ilberg

Uppfostrad av samhället

– En studie av 6 grundskoleläroplaner från 1900-talet

Raised by the society

- A study of 6 elementary school curriculums from the twentieth century

Idéhistoria
D-uppsats

Datum/Termin: 2006-06-13 VT 06

Handledare: Conny Mithander

Examinator:

Löpnummer:

Abstract

Democracy has been a part of the Swedish society for a long period of time and it is also a part of the Swedish elementary school curriculum, in which you can find a number of statements that expresses that the Swedish elementary school should socialize the children into becoming role model citizens. This also conjures with the available research that describes schools in general as socializing. This led me to a question that hasn't been answered: How much of the curriculums reasons for socialization the pupils are based on democratic values and how much of it can be dated back to events prior to the curriculum?

The methodological approach is an analysis of ideologies as described by Sven-Eric Liedman and Ingemar Nilsson in *Ideologi och ideologianalys*. The text is focusing on the fact that a text has two layers; one is the manifest which is roughly the same as explicit or present in the text. The other layer is the latent, which is a part of the texts meaning that is indeed present but it doesn't show until you analyse the text in the company of a valid context, in my case the context is going to a text about political socialization and a brief review of curriculums different contexts. The essay, then, is consisting of 6 different cases consisting of a brief context and an analysis of a curriculum. The chosen curriculums are from 1919, 1955, 1962, 1969, 1980 and 1994.

The study showed that a part of the curriculums reasons for socializing the pupils are based on democratic values which can be found in every curriculum that I've studied. The study also showed that the curriculums that I've studied are also partly consisting of opinions that can be dated back to events that occurred years prior to the curriculum.

Innehållsförteckning

Inledning	4
Syfte	6
Forskningsfrågor/utgångspunkt	6
Metodisk utgångspunkt	7
Tidigare forskning och material	9
Disposition	10
Begreppsdefinition/Operationalisering av begrepp	10
Resultatkategorier	12
Politisk socialisationsprocess	13
Politiskt system	13
Politisk kultur	14
Politisk affektion	15
Politisk evaluation	16
Politisk socialisationsstruktur	17
Fallstudier	19
1919	19
1955	23
1962	27
1969	33
1980	37
1994	43
Sammanfattande diskussion och slutsatser	50
Referensförteckning	54

Inledning

Sverige 2006, ett år då uttrycket demokrati används flitigt, inte minst i skolsammanhang. Vid en närmare granskning visar det sig att inte alla menar samma sak när de säger demokrati och demokratiska värderingar, till exempel vill en grundskola i Kungälv underkänna ett antal elever i samhällskunskap eftersom eleverna säger sig vara nazister. Skolans agerande motiveras med att de nazistiska idealen strider mot läroplanen och skolans värdegrund och om eleverna är nazister så har de inte tagit till sig av undervisningen. Skolans agerande väckte stort intresse, inte minst från media men även från upprörda föräldrar och debattörer, ska skolan genom sin makt över betygen och elevernas framtid kunna bestämma vilka ideologier som eleverna ska erkänna sig till, är det demokrati? En representant för skolverket säger i en intervju till Sveriges radio att de ger skolan rätt och att skolverket inte har något att invända mot den tolkning av läroplanen som skolan har gjort.¹

Problemet med att säga demokrati och mena något annat manifesterar sig tydligt då både de som är för att eleverna ska underkännas och de som anser att de inte ska underkännas lutar sig mot demokratiska principer. Skolan, som anser att eleverna ska underkännas gör det med stöd av läroplanen som säger att undervisningen ska spegla de demokratiska idealen och fostra eleverna till att bli demokratiska medborgare, deras slutsats blir att om eleverna öppet är antidemokratiska bör de underkännas. De som anser att eleverna inte bör underkännas gör det med hänvisning till att det inte är särskilt demokratiskt att underkänna elever för att de har en egen åsikt och påstår att det skulle vara emot yttrandefriheten att underkänna eleverna. Det kan även vara ett tecken på att skolan har misslyckats med sitt arbete när den inte kan få ungdomar att förstå fördelarna med det demokratiska styrelseskicket när det jämförs med den totalitära nazismen.²

Vad betyder detta för samhället som helhet och hur ska samhället fostra eleverna, ska samhället ens fostra eleverna? Poängen, som jag försöker göra, är att det var skolpersonal, som efter att ha läst läroplanen faktiskt, fann stöd för sitt agerande, det går att tolka läroplanen som de har gjort. Det leder till vissa oundvikliga följdfrågor, att läroplanerna uttrycker en önskan om att skolan ska socialisera eleverna till att bli demokratiska samhällsmedlemmar har tidigare forskning klargjort, men hur ser läroplanerna ut, hur mycket av läroplanernas

¹ <http://sr.se/ekot/artikel.asp?artikel=853942> 2006-05-11

² <http://sr.se/ekot/artikel.asp?artikel=853942> 2006-05-11, Thomas Kristiansson, "Skolan är ingen låtsasdomstol", (krönika) *Göteborgsposten*, 2006-03-29, <http://www.gp.se/gp/jsp/Crosslink.jsp?d=119&a=267315> 2006-05-17

argument för socialisation bygger på en demokratisk tradition och hur mycket bygger på tidsandan? Tidigare ansågs det inte vara särskilt uppseendeväckande om man var rasist eller nazist, det går till och med att hävda att det vid en viss tid var accepterat, samtidigt ansågs skolan vara demokratisk. Denna uppsats kommer att studera förhållandet mellan flera läroplaners kontext och dess innehåll, för att därigenom undersöka om läroplanerna till största del består av argument som baserar sig på händelser som inträffat åren innan läroplanen tillkom, eller om det finns ett universellt demokratiskt socialiserande innehåll som står att finna i fler än en läroplan. Sett till den forskning som finns på området är det rimligt att anta att uppsatsen kommer att visa på ett universellt demokratiskt socialiserande värde, som varje läroplan kommer att ta upp i någon form.³

Uppsatsen kommer att förmedla att skolan har stor makt över eleverna och att det finns en risk att skolan lär ut åsikter om staten och dess organisation, istället för att låta eleverna utveckla sina egna åsikter. Demokrati blir därmed reducerat till ytterligare en kunskap, på samma sätt som tex. geografi där eleverna riskerar underkänt om de har otillräckliga faktakunskaper. Demokrati är, för att parafasera Churchill, det bästa tillgängliga styrelseskicket, men inte nödvändigtvis det bästa för alla tider och det bör både läroplanerna och elevernas skolgång reflektera.

Uppsatsen utgår från hypotesen att det kommer att finnas både tidsbundna inslag och ett universellt demokratiskt värde, men att det är argument grundade i en demokratisk tradition som kommer att vara flest och vara tyngst vägande.

I en bok kallad *Citizenship education at school in Europe* beskriver en av Europeiska kommissionens byråer hur den politiska socialisationen går till, i skolor runt om i Europa. I boken påpekar författarna att det i den svenska skolan finns en väldigt tydlig socialisation, eller citizenship education, vilket i det här sammanhanget ska tolkas som medborgarskapsutbildning och enligt boken förekommer medborgarskapsutbildning i ämnet samhällskunskap.⁴ De slutsatser som läsaren kan dra av boken är att det, inom den Europeiska unionen, är ett utbrett och accepterat faktum att skolan ska utveckla inte bara

³För mer information se Tomas Englund, "Förord", John Dewey, *Demokrati och utbildning*, Daidalos, Göteborg, 1997, s.12ff

⁴Eurydice, *Citizenship education at school in Europe*, 2005, s.18ff

elevernas förmåga att läsa och räkna utan även deras syn på samhället och att Sverige inte är något undantag.

Samhällskunskap består av flera olika ämnen såsom religion, historia, ekonomi, sociologi och statsvetenskap.⁵ Genom att samhällskunskap ”blandar ihop” olika ämnen och undervisar eleverna på ett integrerat sätt kan historia och statsvetenskap överlappa varandra, vilket gör att dåtid och nutid blandas och kan medverka till att eleverna får en positiv bild av det svenska samhället. Därmed är det korrekt att säga att eleverna socialiseras till att få en positiv bild av det nuvarande svenska samhället eftersom deras syn på samhället har förändrats, detta kommer jag att återkomma till i det andra kapitlet som behandlar socialisation. Det kan även förekomma socialisation i andra ämnen, bland annat svenska eftersom det lär ut språk och traditioner och kan sägas vara en slags kulturell bildning, förutom att ämnet lär ut de grammatiska reglerna.⁶

Syfte

Uppsatsens syfte är att, med hjälp av kontextuella beskrivningar och litteratur om politisk socialisationsteori, undersöka om det finns en demokratisk tanketradition i läroplanerna från 1960-talet och framåt, eller om läroplanernas argument bygger på tidsbundna inslag. För att kunna genomföra uppsatsens syfte kommer samtliga läroplaner som bygger på en nioårig grundskola (fyra stycken) och två stycken läroplaner från folkskolan att analyseras. De äldre läroplanerna (undervisningsplanerna) kommer att behandlas på samma sätt som de övriga läroplanerna, deras respektive kontext ska kontrolleras och sedan ska läroplanerna analyseras med hjälp av deras kontext och politisk socialisation.

Forskningsfrågor/utgångspunkt

Som jag presenterade under rubriken metod kommer uppsatsen att vara uppdelad i olika fall där varje fall representerar en tidsepok och en läroplan, varje avdelning kommer att innehålla följande frågor:

1. Finns det en röd tråd i materialet som förklarar skolans socialisation/fostran av eleverna utifrån demokratiska argument?

⁵ Nationalencyklopedin, ”Samhällskunskap”, http://0-www.ne.se.biblos.kau.se:80/jsp/search/article.jsp?i_art_id=299704 2006-05-22

⁶ Tomas Englund, *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension*, Daidalos, Göteborg, 2005, s.175-181

2. Innehåller läroplanerna tidstypiska uttalanden som tillkommit på grund av yttre händelser såsom svängningar i den politiska viljan eller andra händelser?
3. Finns det ett mönster i de demokratiska och tidsbundna inslagen, är de till största del latent eller manifesta?

Metodisk utgångspunkt

Inför varje uppgift man tar sig för måste en bedömning göras, vad tjänar man på att använda en metod och vad förlorar man? Den undersökningsdesign som jag föredrar är fallstudien, eftersom den ger undersökaren möjligheten att fokusera på ett relativt smalt material samt dess kontext. Eftersom uppsatsen är på D-nivå har jag gott om tid till förfogande, därför kommer uppsatsens analytiska del att bestå av flera fall istället för ett enda. För att återknyta till undersökningens design så innebär det att jag minskar lite av fallstudiens svaghet, att endast ett litet material används och därför är det svårt att generalisera resultaten. Om flera fall används ökar därmed tillförlitligheten och i viss mån möjligheten att generalisera.

Som Lennart Olausson påpekar i ”Från text till text” så arbetar idéhistorikern med texter, dennes jobb är att analysera och tolka texter.⁷ Det finns flera olika sätt att gå tillväga för att förstå innebörden i en text och kunna göra en adekvat tolkning, till exempel skulle man kunna räkna förekomsten av olika ord eller göra en argumentationsanalys. Jag har valt att arbeta utifrån en annan utgångspunkt. Uppsatsen arbetar utifrån perspektivet att det finns två nivåer i en text, en nivå som är explicit närvarande och enkel att hitta samt en nivå som är implicit och kräver att texten studeras närmare för att förstå dess verkliga innebörd. Denna metod kallas för ideologianalys och kommer ursprungligen från Sven-Eric Liedman.⁸ En ideologianalys utgår från att det finns två nivåer i en text och förhållandet kan liknas vid ett isberg där en del finns ovanför vattnet medan en stor del av isberget finns under vattenytan, termerna som används är latent, som betyder närvarande i texten, men inte på ett uppenbart sätt, samt manifest som betyder tydligt närvarande eller manifest i texten. Både de latent och manifesta inslagen i texten är närvarande på grund av att någon haft ett intresse av att textens innehåll når ut till sin målgrupp. I mitt fall, skolan, är det läroplanens avsändare, regeringen, som skapar texten och fyller den med både ett latent och manifest innehåll.

⁷ Lennart Olausson, ”Från text till text”, Lennart Olausson (red), *Idéhistoriens egenart, teori och metodfrågor inom idéhistorien*, Symposium, Stockholm, 1994, s.10f

⁸ Sven-Eric Liedman, Ingemar Nilsson, *Om ideologi och ideologianalys – Uppsatser utgivna av Sven-Eric Liedman och Ingemar Nilsson*, Arachne nr 6, Göteborgs Universitet, Göteborg, 1989, s.103-115, 3-47

En ideologianalys består av tre stadier, där det första stadiet är analysen av den utvalda texten eller texterna. Den andra delen bygger på att tydliggöra den latent delen i texten och det sista stadiet handlar om att beskriva kontexten som delarna är en del av. För att kunna göra en god analys krävs det att den som studerar texterna är medveten om vad texten egentligen säger och kan identifiera det latent budskapet i texten.⁹ Analysen går ut på att synliggöra det som är textens egentliga mening och visa på författarnas intention med texten.

Användandet av ideologianalys som metod framstår som ett bra val sett utifrån uppsatsens syfte eftersom den utgår ifrån att en text har en latent och manifest nivå samtidigt som den kräver en god kunskap om texternas kontext, vilket är ett typiskt idéhistoriskt sätt att arbeta. Metoden innebär också att jag arbetar nära texterna och djupanalyserar texterna om jag ska låna en litteraturteknisk benämning. Det är även ett typiskt humanistiskt sätt att arbeta och att dela upp arbetet i en del bestående av kontext och en del bestående av analys av läroplanen kan jämföras med att se på fenomen utifrån den hermeneutiska delen och helheten.¹⁰

Termen läroplan används i uppsatsen för att beskriva samtliga skolförordningar och läroplaner, men termen användes först i samband med den nioåriga grundskolan, jag använder mig av termen för att läsaren ska förstå vad som avses. Tidigare användes termerna normalplan och undervisningsplaner.¹¹

Läroplanerna är till för lärarna, för att de ska kunna bygga sin undervisning kring något. Det går även att använda läroplanerna som jag använder dem i den här uppsatsen, att studera vilka instruktioner som skolverket ger till lärarna och hur lärarna ska lägga upp undervisningen. Läroplanernas roll är att visa lärarna vad som ska ingå i undervisningen och därmed får lärarna en bild av vad som ska läras ut, vilket ger lärarna en viss metodisk frihet att lägga upp undervisningen på ett sätt som passar deras stil, men det som står i läroplanerna ska läras ut.

Uppsatsens resultat kommer att delas in i två kategorier, demokratiska inslag och tidsenliga inslag. Jag har valt dessa två kategorier eftersom uppsatsens fokus ligger på att studera om det finns en övergripande demokratisk tradition som är tydlig i läroplanerna. Under avdelningen

⁹ Liedman, Nilsson, s.103-115, 3-47

¹⁰För mer information om förhållandet mellan delen och helheten se Nils Gilje, Harald Grimen, *Samhällskunskapernas förutsättningar*, Daidalos, Göteborg, 2002, s.190ff

¹¹ *Nationalencyklopedin*, "Läroplan", http://0-www.ne.se.biblos.kau.se:80/jsp/search/article.jsp?i_art_id=247250 2006-03-24

begreppsanvändning/operationaliseringar finns mina definitioner av de båda termerna och hur jag använder dem.

Tidigare forskning och material

Det har skrivits en del material om skolans roll i samhället men, som jag upplever det finns det vissa brister i det material som finns tillgängligt. Den forskning som jag utgår ifrån är Tomas Englunds bok *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension* som utgår från flera läroplaner och undersöker, som titeln antyder om det finns någon närvarande politisk dimension i det som skolan lär ut. Englunds bok kommer främst att agera som faktabakgrund. På samma sätt använder jag den faktabetonade boken *Citizenship education at school in Europe*. Den sistnämnda presenterade jag på första sidan och dess roll är begränsad, nämligen att erbjuda en fördjupning av förhållandena i Europa.

Inte långt ifrån min inriktning finns forskaren Donald Broady som i sin bok *Den dolda agendan* visar att eleverna i den moderna skolan socialiseras till att bli samhällsmedlemmar. Enligt Broady finns det en dold agenda som vill att skolan ska fostra eleverna, det han främst vänder sig emot är att den delen av läroplanen är dold. Han visar även på nackdelarna med den dolda läroplanen, eftersom den även lär de elever som misslyckas med sina studier att de inte är lika bra som de som kan rabbla grammatiska regler eller multiplicera. Det kallar Broady för metainläring och går ut på att när eleven inte klarar av att räkna ut ett tal så försöker läraren bryta ner problemet och använder sig av ”eller hur” frågor. I förlängningen lär sig inte eleven att räkna men eleven lär sig något om sitt eget lärande och får en negativ självbild.¹²

Inom idéhistoria har Sven-Erik Liedman undersökt läroplaner utifrån ett ideologianalytiskt perspektiv med stor framgång.¹³ Hans undersökning liknar inte min uppsats, men han har visat att ideologianalys som verktyg med fördel kan användas för att tolka läroplaner och material från skolan.

Jag har valt läroplanerna från 1962, 1969, 1979 och 1994 eftersom de är baserade på en nioårig grundskola, vidare finns det två andra läroplaner som studeras, dessa är från 1919 och

¹² Donald Broady, ”Den dolda läroplanen”, Donald Broady, *Den dolda läroplanen*, Symposium bokförlag, Stockholm, 1981, s.114-205

¹³ Göran Bergström, Kristina Boréus, *Textens mening och makt*, Studentlitteratur Lund, 2000, s.165ff

1955 och användes i folkskolan. Skälet till att folkskoleläroplanerna finns med är att jag vill undersöka om de liknar läroplanerna som bygger på en nioårig grundskola, eller om de argumenterar på ett annat sätt än de moderna läroplanerna.

Disposition

Uppsatsen består av flera kapitel som kan ordnas in under olika avdelningar, den första avdelningen är inledningen som följs av en avdelning som sammanfattar fenomenet politisk socialisation. Avdelningen efter det består av fler fallstudier där läroplaner samt deras respektive kontexter analyseras, uppsatsen avslutas sedan med sammanfattande slutsatser samt egna kommentarer.

Begreppsdefinition/Operationalisering av begrepp

Politisk socialisation

Den politiska socialisationsprocessen, som varje medborgare i ett modernt civilt samhälle genomgår är i sig unik på grund av att varje människa uppfattar ett fenomen på sitt eget unika sätt. Forskningen som presenteras i det nästkommande kapitlet utgår från att individens politiska kultur kommer att ändras när hon genomgår den politiska socialisationsprocessen. Det implicerar att eleverna i den svenska skolan kommer att förändra sin tidigare bild av samhället genom att de går i skolan.¹⁴

Skola/Skolverket

Genom hela uppsatsen använder jag orden skola, läroplanens författare och ibland även skolverket för att visa vem som är läroplanernas avsändare, samtidigt som det är sant så är det något missvisande eftersom läroplanerna antas via riksdagsbeslut. Läroplanernas egentliga avsändare är med andra ord regeringen. Det innebär att det för uppsatsen är viktigt att konstatera om det finns några tidstypiska politiska inslag i läroplanerna som är färgade av den aktuella politiska majoriteten. Det betyder också att skolan som institution endast har att utföra det skolverket och i förlängningen regeringen säger till skolverket. På ett plan går det till och med att hävda att skolan kan reduceras till att bli ett medel för att kunna verkställa de skolpolitiska målen. Som uppsatsen kommer att visa har staten ett intresse av att eleverna socialiseras till att bli goda medborgare för att säkerställa samhällets fortsatta utveckling.

¹⁴ Se kapitlet ”Politisk socialisationsprocess”

Kontext

Ett av de centrala begreppen i uppsatsen är kontext, ett ord som kan betyda omgivning, miljö eller bakgrund. I denna uppsats kommer kontext att betyda Sveriges och i viss mån världens viktigaste idéhistoriska händelser under en viss period, till exempel: Läroplanen från 1980 har en kontext som sträcker sig cirka 7-10 år tillbaka i tiden. Det är aldrig lätt att göra en avgränsning och för att tala med Quentin Skinner skulle det vara intressant att se ännu mer övergripande på helheten som omger delen, men uppsatsens tidsram sätter stopp för en större kontext.¹⁵ Jag nöjer mig därmed med ett tidsspänn på cirka 10 år, om det inte har hänt något som förändrat samhället, till exempel så bör rösträttsreformen ha varit viktig i mitten på 30-talet trots att den inträffade 1921. Kontextavsnitten är naturligtvis bara korta sammanfattningar av flera större skeenden, för mer information rekommenderas de historiska standardverk som jag har använt mig av.¹⁶ Kontext är även en viktig del av det resonemang som förs i inledningen där jag påstår att till exempel läromedel och undervisning ibland saknar ett kontext perspektiv inom samhällskunskap och historia. En anledning till att det saknas kontext kan vara att det ger en mer positiv bild av det moderna samhället om man jämför två samhällen sida vid sida utan att överväga deras respektive förutsättningar.

Demokrati och skolan

Bakgrunden till statens inbladning i skolfrågor är logisk och går långt bak i tiden, värt att nämna är Folkskolestadgan från 1842, som var det första steget mot den moderna skolan som existerar idag. Samtidigt finns en klar överensstämmelse mellan den allmänna skolans utveckling och demokratins utveckling i Sverige. Allt eftersom de demokratiska rättigheterna blev mer allomfattande ökade behovet av en skola som kunde lära eleverna hur samhället fungerar.¹⁷ Det tolkar jag som att det finns en ständigt pågående process där samhället förändras och därmed skolans utläring.

¹⁵ Sven-Eric Liedman, "Quentin Skinner och den politiska idéhistorien", *Lychnos*, 1979-80

¹⁶ Tore Frängsmyr, *Svensk idéhistoria, bildning och vetenskap under tusen år Del 2 1809-2000*, Natur och kultur, Stockholm, 2000, Nils Runeby (red), *Framstegets arvtogare – Europas idéhistoria 1900-talet*, Natur och kultur, Stockholm, 2001, Lars-Arne Norborg, *Sveriges historia under 1800 – och 1900-talen*, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1999

¹⁷ Englund, s.178

Resultatkategorier

Demokratiska inslag

Det är svårt att skapa en strikt gräns mellan vad som ska tolkas som demokrati och vad som inte ska tolkas som demokratiska inslag om man inte har en god uppfattning om vad som är vad. Denna kategori bygger på explicita uttalanden om demokrati, som att skolan vilar på demokratins grund. Det är dock inte tillräckligt, även det implicita (latenta) i texten måste tolkas och klargöras, för att alla delar av texten ska kunna tolkas på ett bra sätt. Det innebär att inslag som handlar om att skolan ska förbereda eleverna för ett liv i samhället, att skolans mål är att skapa samhällsmedlemmar och liknande ska tolkas för att den fullständiga bilden ska framträda tydligt både för läsaren av uppsatsen och för mig som interpret.

Tidsbundna inslag

Genom att klargöra de olika läroplanernas respektive kontext kan jag tolka läroplanerna och studera om det finns tidsbundna inslag i dem. För att klargöra tekniken använder jag mig av ett exempel från läroplanen från 1994; en tid där globala frågor får en allt större plats skriver författarna till lpo94 följande:

Ett internationellt perspektiv slutligen, är viktigt för att kunna se den egna verkligheten i ett globalt sammanhang och för att skapa internationell solidaritet samt förbereda för ett samhälle med täta kontakter över kultur- och nationsgränser.

Detta inslag är tidsbundet och finns där beroende på den kontext som läroplanen har tillkommit i, 1990-talet var en turbulent tid där det forna Östblocket föll och Sverige folkomröstade om att gå med i EU. Därför är stycket tidsbundet, på grund av flera förändringar, både globalt och samhälleligt, står det att skolan ska förbereda eleverna för ett mer globalt samhälle.

Uppsatsen kommer även att visa att det som uppfattas som tidsbundet innehåll senare förändras och sorteras in under kategorin demokratiska inslag genom att samhället och argumentation för idéerna förändras.

Politisk socialisationsprocess

Nedanstående text kommer att förklara begreppet politisk socialisation för att ge läsaren en mer upplyst bild av vad jag kommer att lyfta fram i de kommande kapitlen. Den viktigaste frågan som kommer att besvaras i detta kapitel är: *Hur lär sig medborgarna om politik och hur får de den världsbild som de har?* Svaret är att de lär sig genom att ta del av den politiska socialisationen. Själva lärandet är en process som kallas för ”politisk socialisationsprocess”. De som påverkar medborgarna kallas för politiska socialisationsagenter, vilket jag kort presenterade i inledningen. Dessa socialisationsagenter innehar olika roller i samhället vilket ger dem möjlighet att påverka medborgarna vid olika tillfällen och på olika sätt.

För att kunna förstå den politiska socialisationsprocessen måste flera begrepp redas ut; det första begreppet är ”politisk kultur”, begreppet innehåller flera delar men innefattar bland annat hur medborgare utvecklar en politisk medvetenhet. Det andra begreppet är ”politiskt system” som består av politiska strukturer (som bestämmer hur medborgarna kommer att agera i en politisk situation) och av politiska processer, av vilken socialisation är en, samtidigt måste läsaren vara medveten om att samhällsmedborgarna ingår i en ”socialisationsstruktur”. Det finns med andra ord forskning som presenterar en färdig struktur som tar upp hur medborgarna kommer i kontakt med olika sorters socialisationsagenter och hur medborgarna agerar i olika situationer. Som jag tog upp i föregående kapitel är de som arbetar inom skolan medvetna om sin roll som socialisationsagent, eller snarare medvetna om att deras roll inte bara är att passera kunskaper utan också utveckla samhällsmedlemmar. Det är även troligt att skolans företrädare är medvetna om den potentiella makt de har över individerna. Det jag kort gått in på ovan utvecklar jag i de kommande styckena.

Politiskt system

Inom forskning om politisk socialisation betyder politiskt system mer än det gällande styrelseskicket i ett land. Inom denna forskningstradition lägger man även ett stort fokus på de handlingar som i förlängningen skapar politik. Dessa handlingar som existerar i det politiska systemet skapar i sin tur politiska processer. Forskningen skiljer ut och presenterar tre olika politiska processer, den första bygger på processfunktioner d.v.s. handlingar som är direkt kopplade till det politiska beslutsfattandet. Den andra politiska processen kallas för policyfunktioner och innehåller handlingar som genomförs av samhället såsom beskattning och lagar. Den tredje och sista processen är systemfunktioner, d.v.s. de funktioner som krävs

för att de andra två processerna ska kunna genomföras. Till den sista kategorin räknas den politiska socialisationen som m.a.o. har en central roll för att det politiska systemet ska kunna fortsätta att utvecklas utan problem. I denna uppsats kommer jag att fokusera på politisk socialisation vilket gör att jag inte kommer att studera de andra två funktionerna.

Ett politiskt system består även av politiska strukturer och det finns tre stycken politiska strukturer: Den politiska samfälligheten (den grupp av människor som ingår i det politiska systemet), den politiska regimen (hur relationerna och interaktionerna mellan medlemmarna i den politiska samfälligheten utformas) och de politiska aktörsstrukturerna. Det sista begreppet innebär att om de två övriga politiska strukturerna ska kunna existera och fungera krävs det att aktören (den som tar ett politiskt initiativ) kan inta en roll som ingår i de politiska rollstrukturerna.¹⁸

Politisk kultur

Det som kallas politisk kultur består av tre delar, politisk kognition, politisk affektion och politisk evaluation. Av dessa tre delar är politisk kognition den mest grundläggande. Skälet till dess särställning ligger i att det är den politiska kognitionen som skapar en medvetenhet om hur världen ser ut. Det är först efter att detta är gjort som denna värld kan laddas med värderingar. Därmed inte sagt att politisk kognition måste existera före någon av de andra delarna, enligt vissa forskare är förhållandet det omvända, att det är den politiska affektionen som påverkar den politiska kognitionen eller att förhållandet är ömsesidigt. Det som är viktigt att komma ihåg är att oavsett hur relationen mellan de olika delarna av den politiska kulturen ser ut så handlar politisk kognition om att individen mentalt uppfattar politiska objekt.¹⁹

Det är också viktigt att inse att alla medborgare inte behöver ha en politisk medvetenhet vilket gör dem öppna för manipulation och ökar risken för att de ska drabbas av ett politiskt maktspel utan att de uppfattar det. De medborgare som har en politisk kognition skulle däremot inse vad som skulle inträffa om ett politiskt förslag verkställdes för att ta ett banalt exempel. Denna kognition eller medvetenhet skapas genom olika processer som i förlängningen skapar mentala bilder av politiska objekt, vilket i förlängningen utgör en individs samlade politiska medvetenhet.²⁰

¹⁸ Thomas Denk, *Värnpliktsutbildningen en politisk socialisationsagent*, Karlstad University press, 1999, s.9-35

¹⁹ Denk, s.65

²⁰ Denk, s.66

Politisk affektion

Politisk affektion är den andra delen av den politiska kulturen och handlar om vilka känslor medborgaren har inför ett politiskt system. Den mest kända forskningen på området är den som Almond och Verba presenterade i boken *The Civic Culture* på 1960-talet. De undersöker i boken den känslomässiga dimensionen i en politisk kultur utifrån två perspektiv: I det första perspektivet ser de på vilka känslor som medborgaren har till det politiska systemet i allmänhet. Dessa känslor specificerade Almond och Verba och kallade för nationell känsla och hur medborgarna förväntar sig att bli behandlade av myndigheter. De undersökte även medborgarens vilja att delta i den politiska diskussionen. Till det räknas även hur individen känner inför politiska kampanjer och sitt eventuella valdeltagande och individers känslomässiga föreställningar och medborgarens eventuella avståndstagande till andra partimedlemmar. Dessa komponenter skulle med andra ord reflektera över den mångfald av känslor för politik som en individ har.

I det andra perspektivet såg Almond och Verba på individens känslor inför dennes politiska deltagande, var de positiva eller negativa osv. De undersökte slutligen också hur individen ser på andra medborgare.²¹ Deras undersökning visade att det även fanns ett samband mellan ett demokratiskt styrelseskick och medborgarnas önskan att hålla ihop ett land, eller snarare att man i en utvecklad demokrati hittar en *civic culture* där medborgarna önskar hålla ihop och utveckla landet.²²

Begreppet politisk affektion består dock av fler beståndsdelar, bland annat det viktiga begreppet politisk identifikation. Det är ett viktigt begrepp, eftersom det är först när en individ identifierar sig med en grupp (eller i det här fallet ett politiskt system) som individen erkänner att det existerar, samtidigt som individen anpassar sig till en existerande struktur och blir en del av ett kollektiv. Med denna anpassning och inpassning adopterar individen en uppsättning normer och värderingar som kopplade till dennes roll. Begreppet politisk identifikation behöver dock utvecklas ytterligare. Jag har redan konstaterat att politisk identifikation innebär att individen får en känsla av tillhörighet med vad den väljer att identifiera sig med. Det behöver inte innebära ett direkt politiskt beslut utan kan även innebära en form av inpassning i en redan existerande social struktur. Ett exempel på ovanstående inpassning kan vara att

²¹ Gabriel Almond, Sidney Verba, *Civic culture*, Little, Brown and Company, Boston 1965 s.14, 63ff, 68ff, 78ff, 85ff

²² Almond, Verba, s.337-374

medborgaren blir medveten om sin nuvarande sociala roll i samhället och agerar efter sina förutsättningar. En individs acceptans och övertagande av värderingar kallas ibland även för internalisering men innebörden är den samma.²³ Det finns tre inriktningar inom politisk identifikation: Den första inriktningen är partiidentifikation (vilket parti som individen sympatiserar med). Den andra inriktningen är identifikation med klass eller kollektiv och den tredje är identifikationen med olika kulturella kollektiv.

När det gäller individens känsla av tillhörighet eller identifikation med ett kollektiv är det viktigt att hålla i minnet att en individ sällan känner alla medlemmar i större kollektiv utan bara kan ha en föreställd känsla om kollektivet. Det är under denna rubrik som nationalism kan placeras in, eftersom en individ inte kan ha en fullständig och korrekt bild av hur nation ser ut och på grund av nationens storlek förlitar sig medborgaren på vissa arketyppiska föreställningar. Ett exempel på en arketypp är att alla svenskar är blonda, blåögda och gillar att åka skridskor, den verkliga bilden är en annan men det är omöjligt för en medborgare att ha en komplett överblick över ett helt land. Den enkla lösningen för individen blir då att använda sig av arketyper för att förklara ett land eller sitt agerande.²⁴

Politisk evaluation

Politisk evaluation är det tredje begreppet och den sista beståndsdel i vad som kallas politisk kultur och betyder de omdömen och uppfattningar som medborgarna faller om politiska systemet. Det finns två grundläggande processer som formar individens (den blivande medborgaren) syn på politiska objekt, dessa två är: Kognitiv diskrimination och kognitiv generalisering. Den första processen, kognitiv diskrimination innebär att individen särskiljer olika (politiska) objekt från varandra och därigenom värderar objekten mot varandra. Den andra processen, kognitiv generalisering innebär att individen delar in objekt i olika klasser och typer utifrån vilka likheter och skillnader objekten har. En politisk socialisationsagent ska påverka båda dessa processer hos individen genom att utveckla individens förmåga att avge omdömen om politiska objekt. Detta kan återigen ske genom att individen tar över ett färdigt sätt att resonera eller utvecklar ett eget sätt att se på politiska objekt.²⁵

²³ Salvador Giner, *Sociologi introduktion, forskning, framtid*, Wahlström Widstrand, Stockholm, 1974, s. 79

²⁴ Denk, s.85ff

²⁵ Denk, s.129f

Det finns ytterligare två termer som kopplas till begreppet politisk evaluation, nämligen political efficacy och politisk tilltro. Dessa termer beskriver vilka omdömen som individen har om det politiska systemet. Det första begreppet, political efficacy, innefattar vilken förmåga att påverka det politiska systemet och vilken tilltro som den enskilda individen har till det politiska systemet. Det är, som forskare och som individ viktigt att man är medveten om att en individ kan ha en felaktig bild av sin egen förmåga att påverka politiska beslut. Detta missförstånd kan stamma ifrån en allt för underskattad respektive överskattad tro på den egna förmågan eller att individen har tagit del av felaktig information. Det andra begreppet, politisk tilltro handlar om vilka omdömen individen har till andra aktörer i det politiska systemet. Det innebär alltså vilka omdömen individen har till andra individer inom samma politiska sammanslutning (parti) eller inom andra sammanslutningar eller partier. I detta ingår även individens bild av vilka möjligheter som andra individer har att påverka politiska beslut.²⁶

Politisk socialisationsstruktur

För att kunna studera den politiska socialisationsprocessen måste vi vara medvetna om den socialisationsstruktur som samhällsmedborgarna är en del av. Det vill säga, för att kunna säga något om själva socialisationsprocessen måste vi vara medveten om hur den politiska socialisationsstrukturen är uppbyggd. Den som utför socialisationen kallas för en socialisationsagent.

Definitionen av en politisk socialisationsagent är en aktör som påverkar andra individers mentala förhållningssätt till det politiska systemet. En aktör kan alltså påverka de tre grundkomponenterna i den politiska kulturen. De sex agenter som traditionellt målas ut är: familj, vänner, skola, arbetslivet, organisationer och massmedia. Enligt viss forskning tillkommer även en sjunde socialisationsagent, värnplikt. De som forskningen utpekar som socialisationsagenter behöver inte nödvändigtvis agera som socialisationsagenter utan de existerar endast på ett teoriplan.

Vilken sorts kontakt som individen har med de olika socialisationsagenterna beror även på tre faktorer, kontextuella faktorer, livscykel och generationstillhörighet. Den första faktorn innebär att om man forskar om individens påverkan av socialisationsagenter måste man vara

²⁶ Denk, s.129-133

medveten om hur samhället såg ut och hur samhällets konstruktion kan ha präglat socialisationsagentens agerande. Den andra utpekade faktorn, livscykel, ställer frågan ”Vid vilken tid i livet träffade individen på socialisationsagenten?” När det gäller skolan så inträffade detta i relativt unga år. Den tredje faktorn har jag nuddat vid eftersom även den handlar om en kontextuell tolkning och ställer frågan om vad som hände under en specifik generation som äldre eller yngre generationer inte råkade ut för. Det kan verka självklart men det måste även finnas en relation mellan socialisationsagenten och individen där individen förstår och tar in det socialisationsagenten för fram för att individens politiska kultur ska kunna genomgå en förändring.²⁷

Den politiska socialisationsstrukturen är uppdelad i flera delar och ställer frågor som när individen träffade socialisationsagenten, hur länge mötet var och deras inbördes relation. Till exempel kan en individ ha kontakt med ett stort antal socialisationsagenter samtidigt (skola, föräldrar, media, föreningar för att nämna några). Hur socialisationsagent agerar beror även på dennes situation, agerar läraren utifrån en läroplan eller agerar hon utifrån vad som sades på nyheterna? Denna uppsats fokuserar inte på en enskild lärare utan utifrån premisen att skolan som institution socialiserar. Det finns även teorier som säger att individerna agerar på ett visst sätt senare i livet på grund av vad de lärt sig i unga år, vilket kallas för *primary principle*. Det finns även två andra antaganden; den andra tesen, som bygger på den föregående, är den om *the impressionable years*, d.v.s. att medborgare i sina yngre år är öppna för information och budskap från agenter och lätt kan forma sig en bild av politiken och verkligheten. Detta sker under den tid då individen håller på att forma sin politiska världsbild. Det tredje antagandet, *structuring principle* utgår ifrån att medborgare inte alls är så lättpåverkade under sina yngre år men att de strukturerar upp individens psykologiska förhållningssätt till politik.²⁸

²⁷ Denk, s.40-47, Giner, s.79f, Anthony Giddens, *Sociologi*, Studentlitteratur, Lund, 2003, s.567

²⁸ Giddens, s.171, Broady, s.142

Fallstudier och kontext

1919

Kontext

1919 var året då samhället började gå in i en ny fas, det var endast två år kvar till den allmänna rösträtten, vilket skulle komma att innebära att alla medborgare (inklusive kvinnor) i Sverige hade en röst vid allmänna val. 1919 var även det året som kvinnor fick allmän rösträtt till kommunala val och det var en tid fylld av politiska reformer. Viktigt att notera är att det var först i och med beslutet om allmän rösträtt som kvinnor och vissa grupper av män blev fullständiga medborgare och därigenom förändrades skolans villkor.²⁹ Tidigare var det en liten grupp som kunde bli politiker, men enligt de nya lagarna kunde alla, i teorin bli riksdagsledamöter och det ställde större krav på skolan som var tvungen att socialisera eleverna i en annan riktning.

1920-talets Sverige handlade till stor del om folkrörelser, enligt siffror som presenteras av Ronny Ambjörnsson var 25 % av svenskarna engagerade i någon form av folkrörelse (de största rörelserna var väckelse, nykterhets och arbetarrörelse).³⁰ Det är en betydande siffra och visar att rörelserna hade makt, en makt som de använde för att hjälpa till att utbilda människorna, vilket fick dem att kämpa för allmän rösträtt. Bakgrunden till dessa rörelser är självklart influenser från andra delar av världen, men även en följd av skapandet av sockenbibliotek under slutet av 1800-talet.³¹ 7 år tidigare, 1912, hade Arbetarnas bildningsförbund (ABF) bildats vars syfte var att bedriva ”*En fri och frivillig bildningsverksamhet grundad på jämlikhetens, solidaritetens och demokratins principer*”. Den rörelse som man var medlem i visade till viss del även vem man var och vad man ansåg, var man arbetare så sökte man sig till arbetarrörelsen. Valet av rörelse speglade även var man kom ifrån, det var inte självklart att en arbetare engagerade sig i arbetarrörelsen om man levde i ett samhälle som var präglad av väckelserörelser.³²

Det var även en tid som präglades av sjukdomar, vintern 1918-1919 skördade den spanska sjukan 35000 dödsoffer i Sverige och det hade även förekommit ransonering av olika livsmedel.³³

²⁹ Frängsmyr, s.267

³⁰ Ronny Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren*, Carlsson, Stockholm, 1988, s.235

³¹ Frängsmyr, s.147ff

³² Frängsmyr, s.190

³³ Frängsmyr, s.210

Även inom skolvärlden skedde stora förändringar, även om än större förändringar skulle komma senare. Den största förändringen var att från och med 1919 års undervisningsplan avskaffades mer eller mindre katekesens roll i skolundervisningen.³⁴ Det är en stor förändring jämfört mot tidigare eftersom dess uttåg gör att skolan kom att betrakta kristendom som ett ämne och inte som en företeelse som undervisningen skulle baseras på.

En av 1900-talets stora idéströmningar som kom att diskuteras i Europa och Sverige var Freuds tankar om psykoanalysen, vars idéer diskuterades i både intellektuella och medicinska kretsar. Senare diskuterades även andra psykiatriker som Jung, som hade lämnat Freuds skola och bildat sin egen skola.³⁵ Det viktiga är att psykiatri framstod som ett annorlunda angreppssätt och diskuterades häftigt bland dåtidens intellektuella.

Några år efter psykologins stora genombrott startades en ny sorts intellektuell trend som till sin natur var olika psykologin, nämligen rasbiologin. Intresset för rasbiologi fortsatte att utvecklas och 1921 skapades ett rasbiologiskt centrum i Uppsala, ett beslut som samtliga riksdagspartier stödde. Rasbiologerna intresserade sig främst för människors bakgrund, längd vikt och utifrån de nämnda och flera liknande kriterier drogs sedan slutsatser om deras mänskliga kvalitéer³⁶

Trots att Sverige inte deltog i första världskriget påverkades landet av händelserna utanför dess gränser, ekonomin och framför allt Finlands framtid var saker som diskuterade. Ett antal svenskar nöjde sig inte med att diskutera frågan utan valde att ansluta sig till den finska armén för att kämpa på deras sida under kriget.³⁷ 1919 var även början på den tidsperiod som kallades för ”mellankrigstiden”, det är främst en period som är präglad av motgångar för demokratin genom att allt fler länder övergav demokratin till fördel för diktaturstyre.³⁸

³⁴ <http://bild.edu.stockholm.se/display/thumbs.php?Name=h%&Page=1.html> 2006-05-16,
<http://www.svenskakyrkan.se/riseberga/1husforhorigammaltid.html> 2006-05-16

³⁵ Frängsmyr, s.248f

³⁶ Frängsmyr, s.223ff

³⁷ Frängsmyr, s.210

³⁸ *Nationalencyklopedin*, ”Mellankrigstiden” http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=491090
2006-04-19

Läroplan

Denna läroplan skiljer sig från de övriga läroplanerna eftersom den inte har några allmänna mål och riktlinjer, vilket de övriga läroplaner som jag undersökt har, här lägger textens författare istället fokus på att skriva kurs och timplaner. Detta gör att det finns väldigt lite material att analysera. Denna analys kommer därför att stödja sig på färre exempel än de övriga fallen.

Trots att det var en tid som var präglad av reformer och att när man beskriver kontexten för denna period så är det svårt att hitta inslag som är demokratiskt grundade, eller grundade i någon tradition över huvud taget. Undervisningsplanen är i det närmaste fri från citat som kan tolkas med hjälp av kontext och politisk socialisation.

Demokratiska inslag

Till skillnad från de övriga läroplanerna finns det få inslag i texten som talar om demokrati, det finns inslag som talar om hushållning och att skolan ska lära eleverna att hushålla med samhällets resurser men dessa är få.³⁹ Dessa inslag kan även tolkas som att skolledningen vill att lärarna ska hushålla med resurserna och inte lära eleverna att de ska hushålla med samhällets resurser.

Historieundervisningen i folkskolan har till uppgift att giva barnen en efter deras ålder och utveckling avpassad framställning av vårt folks historia, att därvid särskilt göra dem förtrogna med betydelsefulla personligheter, händelser, och tidsföreteelser, som bidragit till kulturens höjande eller äro av större betydelse för förståelse av vår egen tids samfundsliv och sociala förhållanden, samt såmedelst hos barnen lägga grund för sund fosterlandskänsla och god samfundsanda.⁴⁰

Det ovanstående citatet är anmärkningsvärt eftersom det ger en bild av hur utvecklingen från denna undervisningsplan till dagens läroplan kan ha sett ut sett utifrån 1900-talets kontext. Citatet skiljer sig i ordval från de moderna läroplanerna men innehållsmässigt kan det passera som ett modernt uttalande med både en kunskapsutlärande del och en socialiserande del. Den socialiserande delen i texten vill, med hjälp av historia, förändra elevernas politiska evaluation för att i förlängningen skapa vad författarna kallar för en sund fosterlandskänsla och god samfundsanda. Genom att skolan skapar en grogrund för nationalism, vilket är vad

³⁹ *Undervisningsplan för rikets folkskolor*, Svenska bokförlaget, Norstedts, Stockholm, 1919, Tex. s. 270

⁴⁰ *Undervisningsplan*, 1919, s.100

citaten säger med lite mer modern språkdräkt, förändrar skolan elevernas politiska evaluation och deras bild av samhället blir mer positivt och deras agerande blir därefter.

Det finns ett annat citat som handlar om kristendomsundervisningen som även det kan tolkas som ett manifest socialiserande uttalande av undervisningsplanens författare eftersom det här talas om elevernas sedliga utveckling. Undervisningen i skolan ska ge eleverna en god etisk fostran, vilket tillsammans med den övriga undervisningen gör att eleverna får en positiv syn på samhället som helhet och deras agerande blir enligt den kristna moralen. Läroplanen vill här uttrycka att elevernas moraliska syn ska förändras, vilket inom politisk socialisation innebär att deras politiska kultur ska ändras.

Kristendomsundervisningen i folkskolan har till uppgift att på ett sätt som kan främja lärjungarnas religiösa och sedliga utveckling, giva dem en efter deras mottaglighet och behov avpassad kunskap om kristendomens uppkomst, innehåll och utveckling.⁴¹

Tidsbundna inslag

Det är svårt att hitta något tidsbundet inslag i undervisningsplanen från 1919 trots att det funnits flera stora händelser som borde gå att utläsa i den. Det enda riktiga exemplet bygger på skolans förändrade villkor, vilket speglas i skolans val att ta bort katekesen som läromedel. Det tyder på att undervisningen behöver bygga på fler saker än katekesen som en följd av att rösträtten reformerades och samhället förändrades och därmed även skolan.⁴² Det är dock inte läroplanen så mycket som villkoren för skolan som förändrades vilket gör att det är anmärkningsvärt men inte något som jag kan analysera, eftersom jag endast analyserar läroplaner.

⁴¹ *Undervisningsplan, 1919*, s.19

⁴² <http://bild.edu.stockholm.se/display/thumbs.php?Name=h%&Page=1.html> 2006-05-16, <http://www.svenskakyrkan.se/riseberga/1husforhorigammaltid.html>

1955

Kontext

Tiden efter andra världskrigets slut och fram till 1955 var på många sätt en tid fylld av förändringar. Det finns många beslut och händelser som bör tas upp, vilket jag ska försöka göra under den kommande sidan.

1950 togs ett beslut om att den 7 åriga folkskolan skulle ersättas av en nioårig enhetsskola som var uppdelad i tre olika stadier, låg, mellan och hög. Under de kommande åren utvecklades ett antal försöksplaner för skolan och undervisningsplanen från 1955 är något av det sista som presenteras inom ramen för folkskolan innan enhetsskolan tar över med sin första läroplan från 1962.⁴³

Politiskt sett hade Sverige från 1951 till 1957 en regering bestående av socialdemokrater och bondeförbundare. Från krigets slut, 1945 då den tidigare samlingsregeringen avgick och fram till 1951 hade Sverige en rent socialdemokratisk regering. Det var tiden från 1945 till 1951 som kallades för skördetiden, vilket var en socialdemokratisk offensiv för att förverkliga deras efterkrigsprogram, några viktiga punkter i deras program var införandet av allmänna barnbidrag och höjda folkpensioner.⁴⁴

Trots att Sverige inte hade deltagit i andra världskriget kände den svenska ekonomin av kvarvarande hinder från krigstiden. För att socialdemokraternas offensiva politik skulle kunna genomföras behövdes medel, vilket bland annat ledde till en skattehöjning 1947.⁴⁵

1951 inleddes regeringssamarbetet mellan bondeförbundet och socialdemokraterna. Tiden för koalitionen markerar även början på en mindre turbulent tid som till skillnad från den tidigare perioden inte var präglad av några stora reformer, utan av en implementering av de sociala reformer, såsom barnbidrag och höjd folkpension som det tidigare tagits beslut om.⁴⁶

1950-talet var även en tid av tilltro till tekniken och dess framsteg, tillsammans med vetenskapen skulle Sverige byggas ut och bli till ett välfärdssamhälle. Det var inte bara de naturvetenskapliga delarna av de vetenskapliga inriktningarna som upplevde ett uppsving utan

⁴³ Norborg, s.206

⁴⁴ Norborg, s.205

⁴⁵ Norborg, s.209f

⁴⁶ Norborg, s.210ff

även de samhällliga, sociologer skulle visa hur samhället skulle organiseras, psykologer skulle ta hand om den enskilda människan för att ta två exempel.⁴⁷

Det finns flera händelser som pekar fram mot det moderna samhället, till exempel sammanträdde Nordiska rådet för första gången 1953 och som ett tecken på hur tekniken utvecklats och att det var en tid av allmän tilltro till tekniken startar 1954 de första tv-sändningarna.⁴⁸

Läroplan

Demokratiska inslag

Folkskolan har till uppgift att meddela en allmän medborgerlig bildning, att medverka till en harmonisk utveckling av de ungas individuella anlag och att i samverkan med hemmen fostra de unga till självständiga och ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar.⁴⁹

Även den äldre folkskolan (som håller på att förändras till en nioårig enhetsskola) har samma mål som den nyare grundskolan: Skolans mål är att fostra och det som de fostrar är elever som ska bli samhällsmedlemmar. Skolan ska även lära ut det som eleverna behöver veta för att kunna leva som goda samhällsmedlemmar. Texten är på den punkten manifest och explicit, skolans roll är att tillsammans med hemmen skapa samhällsmedlemmar av barnen som kliver in genom skolans dörr. Skolan ska lyckas med sin uppgift genom att förändra elevernas syn på samhället eller till och med ge eleverna en bild av samhället som stämmer med deras bild, kort sagt, genom att förändra eller utveckla elevernas syn på samhället ska skolan skapa samhällsmedlemmar.

Skolans fostrande inflytande skall göra sig gällande i all dess verksamhet.⁵⁰

I samma andetag säger texten att eleverna ska göras uppmärksamma på att de inte ska följa vad första bästa auktoritet säger till dem och att eleverna bör lära sig att argumentera och väga argument. Senare, på samma sida återkommer texten till fostran och säger att det ibland är enklare att skapa gemensamma band och därigenom fostra eleverna genom friluftsupplevelser, så läraren ska inte känna sig inlåst i klassrummet, utan göra det som passar

⁴⁷ Frängsmyr, s.300f

⁴⁸ Norborg, s.6f

⁴⁹ *Undervisningsplan för rikets folkskolor*, Svenska bokförlaget, Norstedts, Stockholm, 1955, s.6

⁵⁰ *Undervisningsplan*, 1955, s.6

läraren bäst, med hänsyn till att läraren ska fostra eleverna.⁵¹ Undervisningsplanens författare reflekterar uppenbarligen inte alls över det faktum att skolan kan anses som en propagandamaskin för staten och dess intressen och eftersom det inte finns i texten, vare sig latent eller manifest är det inte heller något som lärarna behöver reflektera över.

En härmed nära sammanhängande men mera speciell uppgift är att stärka lärjungarnas motståndskraft mot osaklig propaganda och utveckla deras förmåga att kritiskt bedöma subjektivt färgade framställningar i övrigt.⁵²

Det som väcker mitt intresse är den bild som undervisningsplanen har av skolans mål, att skolan ska träna eleverna till att motstå propaganda. Det innebär att undervisningsplanens författare anser att skolans undervisning är objektiv, annars skulle de skriva att eleverna borde ifrågasätta sina lärare, vilket undervisningsplanen inte tar upp. Enligt undervisningsplanen är undervisningen inte subjektivt färgad och undervisningsplanens författare reflekterar inte över att skolans fostrande verksamhet kan liknas vid inläring av propaganda. Det finns en latent nivå i uttalandet som går ut på det jag precis tagit upp, det som lärarna förmedlar till eleverna är objektiv sanning. Därmed är även skapandet av demokratiska samhällsmedlemmar objektivt rätt, stycket rättfärdigar med andra ord det som uttrycks i resten av texten. Det är även intressant att notera ordvalet, att läroplanen använder uttrycket lärjunge, vilket innebär att läraren framstår som mästaren som lärjungarna ska se upp till. Det finns alltså till och med ett fostrande inslag i hur lärarna ska se på eleverna, de ska ses som lärjungar som ska bringas upplysning.

Tidsbundna inslag

En stor del av läroplanen ägnas åt att tala om för lärarna att eleverna är pliktbundna att göra det som sägs åt dem, att de ska agera trevligt mot äldre människor och att de ska fostra till att bli goda medborgare.⁵³

Skolan skall även fostra eleverna till att bli ekonomiska, att de ska förstå vad saker och ting kostar, både det som är offentligt och det som är privat.⁵⁴ En liknande inställning framträder i det kommande citatet som på ett manifest sätt talar om för eleverna att det är förtjänsterna av

⁵¹ *Undervisningsplan, 1955, s.6*

⁵² *Undervisningsplan, 1955, s.6*

⁵³ *Undervisningsplan, 1955, s. 6,7, 11,12*

⁵⁴ *Undervisningsplan, 1955, s. 25f*

deras framtida arbete som gör den offentliga sektorn möjlig. Det passar även in i bilden av själva skördetiden, en tid då socialdemokratin utvecklade sina ideologiska tankar och mer och mer sköttes av den offentliga sektorn, vilket tydliggörs i det kommande citatet:

Det bör också framhållas, att samhällets tillgångar inte är outtömliga och att det beror av allas gemensamma arbete, om dessa tillgångar skall förkovras och växa.⁵⁵

Tiden efter andra världskriget var en tid av återuppbyggnad i Europa och i Sverige utvecklades den offentliga sektorn. Det talas i det följande citatet om att det ska finnas en samarbetsvilja och en ansvarskänsla inför det offentliga och inför staten. Den som ska understödja detta stora projekt är skolan och dess undervisning som med hjälp av socialisation ska lära eleverna att ha respekt inför lagen och inför staten. Skolan ska med andra ord socialisera eleverna till en positiv känsla inför staten och dess lagar.

Undervisningen bör bidra till att befästa goda normer för samlevnaden och att uppodla samarbetsvilja, ansvarskänsla och respekt för allmänna bestämmelser och för överenskommelser.⁵⁶

På flera sätt liknar citatet många av de citat som återfinns i den första resultat kategorin, men på grund av tiden som läroplanen tillkom i är det omöjligt att inte göra kopplingen till en önskan om ett stabilt samhälle.

⁵⁵ *Undervisningsplan, 1955, s. 25*

⁵⁶ *Undervisningsplan, 1955, s.102*

1962

Kontext

Trots att läroplanen antogs 1962 så hade frågan om skolans framtid diskuterats en längre tid, 1950 togs ett principbeslut som fastslog att en nioårig grundskola skulle ersätta den äldre, sjuåriga folkskolan. Den offentliga sektorn hade även den utvidgats och numer fanns det ett allmänt barnbidrag och en allmän sjukförsäkring (bland annat fri sjukvård och ersatt inkomstbortfall). Dessa bidrag och försäkringar kom till under en period som ibland kallas för skördetiden eftersom politikerna kunde skörda vinsterna av tidigare planerat material, det var socialdemokraterna som satt i regeringsställning.

Det är alltså korrekt att säga att det var under denna period som det svenska välfärdssamhället byggdes upp och Sverige och dess modell med välfärd och arbetsmarknad diskuterades som en förebild runt om i världen. Som en följd av den utbyggda välfärden höjdes även det svenska skattetrycket och termen ”högs katteland” myntades. Under perioden ansågs skolan vara en partipolitisk fråga och även om partierna var ense om målen så var de betydligt mer oense om medlen för att nå de uppsatta målen.⁵⁷ Det fanns även en stor tilltro till tekniken och en allmän framstegsoptimism som synliggjordes genom stora satsningar inom flera områden, till exempel genom skapandet av ett forskningscentrum i Stockholm. Inom politiken tillsattes flera grupper som syftade till att utveckla forsknings villkor, bland annat en forskningsberedning med dåvarande statsministern Tage Erlander som ordförande. Det fanns även en tilltro till att de tekniska framsteg som gjordes skulle påverka livet för resten av samhället och därigenom skapa ett bättre samhälle för alla.⁵⁸

Början på 1960-talet var precis som 1950-talet präglad av en känsla av teknikoptimism, med teknikens framsteg skulle stora landvinningar göras och förhållandena för människorna skulle förbättras.⁵⁹ Som vi senare ska se kommer den positiva inställningen till vetenskap att mattas av betydligt under slutet av 60-talet och början på 70-talet, som en följd av den framväxande miljörelsen, men ännu fanns det en stark tilltro till det tekniska och automatiserade samhället.

⁵⁷ Frängsmyr, s.300

⁵⁸ Frängsmyr, s.317

⁵⁹ Frängsmyr, s.323, 368

1960-talet var även en tid som präglades av en tanke om frigörelse, bland annat fanns en tanke om att alla sorters kultur (bondkomik och opera är två exempel) skulle likställas med varandra. Den förändrade synen på kultur tydliggjordes även i denna debatt genom att flera debattörer, främst Bengt Nerman ansåg att det inte borde göras någon skillnad på olika litterära genrer och att dåtidens deckare kunde ge lika mycket läsaren som att läsa Shakespeare.⁶⁰ Denna frigörelsetanke fanns även inom politiken där bristen moral på i ett antal politiska frågor började ifrågasättas, exempel på detta är frigörelsekampen för ett självständigt Algeriet och de svenska protesterna mot Vietnamkriget.⁶¹

Som en följd av socialdemokratins framsteg under skördetiderna blev även välfärdssamhället en realitet, vilket inte väckte några större protester. Detta skulle dock förändras i och med att den andra skördetiden tog slut och den svenska ekonomin visade sig vara i ett dåligt skick. Det fanns även en debatt om bildningen, vad var skolans uppgift, var det att uppmuntra eleverna till att söka och läsa kritiskt eller att implementera demokratiska ideal och värderingar hos de unga medborgarna. När det gäller synen på skolan som rådde under 1960-talet beskrivs den bäst av dåvarande utbildningsministern Olof Palme som satte upp fyra mål för skolpolitiken:

1. Utbildningen har en stor betydelse för de ekonomiska, sociala och kulturella framstegen.
2. Utbildningen är betydelsefull för den enskilda människan för att förverkliga sig själv.
3. Utbildningen är en förutsättning för vital demokrati.
4. Utbildningens mål är att skapa jämlikhet i samhället.⁶²

Det finns de som idag anser att det finns en myt kring 60-talet, självklart var inte allt som hände under 60-talet centrerat kring frigörelsetanken, utan det fanns ett vanligt liv, vilket inte får glömmas bort. Sammanfattningsvis präglades 60-talet av idéer om frigörelse och en tanke om att vara mot etablissemang, idéerna grundade sig främst i att samhället (etablissemang) värnade om ett fortsatt förtryck, konventioner och traditioner.⁶³

Den tid som föregick 1962 års läroplan var inte bara den vetenskapligtoptimistiska eller en tid fylld av frigörelsetankar för ett helt samhälle. Det kunde även vara så att de politiska besluten

⁶⁰ Frängsmyr, s.322

⁶¹ Frängsmyr, s.317

⁶² Frängsmyr, s.369f

⁶³ Lena Lennerhed, ”Det är rätt att göra uppror”, Nils Runeby (red), *Framstegets arvtagare – Europas idéhistoria 1900-talet*, Natur och kultur, Stockholm, 2001 s.194ff

förändrade mycket för en människa, ett exempel är den sekularisering som tilläts genom en lag som kom i början på 1950-talet, som tillät människor att gå ur den statliga kyrkan utan att de tvingades bli medlemmar i ett annat trossamfund.⁶⁴

Läroplan

Denna läroplan är den första av läroplanerna som är baserad på en nioårig grundskola, det hade tidigare funnits försökläroplaner vars syfte var att förbereda personalen på en längre grundskola men denna läroplan var alltså den första riktiga läroplanen som var anpassad för en nioårig grundskola.

Demokratiska inslag

Den genom samhällets försorg bedrivna undervisningen av barn och ungdomar har till syfte att meddela eleverna kunskaper och öva deras färdigheter samt i samarbete med hemmen främja elevernas utveckling till harmoniska människor och till dugliga och ansvarskännande samhällsmedlemmar⁶⁵

Citatets manifesta betydelse är lättillgänglig, skolan har tillsammans med hemmen ansvaret för att eleverna ska socialiseras till att bli samhällsmedlemmar. Läroplanen påpekar också att lärarna har möjlighet att organisera undervisningen på sitt sätt, men textens huvudpoäng är inte att lärarna ska få arrangera undervisningen på sitt sätt, utan att det som står i läroplanen ska implementeras i undervisningen oberoende av undervisningens art.⁶⁶ Den uppmärksamme läsaren noterar även att det är genom samhällets försorg som undervisningen bedrivs, skolan är i det här fallet reducerat till att endast vara ett medel för att skapa samhällsmedlemmar.

Texten lägger stor kraft på att tala om att skolan ska fostra eleverna, det är ett återkommande tema, ibland på ett manifest sätt som nedan:

I begreppet fostran inbegripes sålunda inte blott själva undervisningen och dess innehåll utan alla de skiftande möjligheter till påverkan på individen, som skolarbetet och skollivet i alla dess yttringar erbjuder och som skolan bör utnyttja.⁶⁷

⁶⁴ Frängsmyr, s.302

⁶⁵ 1962 års skollag, skolstadga och läroplan för grundskolan, P.A. Norstedts och Söner, Stockholm, 1962, s.1306

⁶⁶ 1962 års skollag, skolstadga och läroplan för grundskolan, s.1310f

⁶⁷ 1962 års skollag, skolstadga och läroplan för grundskolan, s.1307

Det görs även på ett mer latent sätt genom att texten tar upp att skolan ska stimulera eleverna till att utveckla sina inneboende förutsättningar som medborgare i ett demokratiskt samhälle.⁶⁸ Bilden som målats upp med det mer latent stycket störs dock av att nästa mening lyder:

Detta innebär, att skolans personlighetsfostrande roll starkt betonas.⁶⁹

Det är en text som vill visa lärarna att de ska socialisera eleverna både genom att betona implicit och explicit lärande, att i vissa situationer som vanligtvis inte förknippas med undervisning finns det en möjlighet att påverka eleverna och då ska läraren ta denna chans. Det finns andra exempel på mer latent formuleringar i texten som beskriver samma fenomen, ett starkt betonande av att skolan ska föra ett kulturarv vidare för att ta ett exempel.⁷⁰

Det finns även inslag där läroplanen tar sig an frågor och presenterar lösningar som inte framstår som demokratiska utan snarare som auktoritära, det tydligaste exemplet var det första som togs upp om dugliga samhällsmedlemmar. Det finns dock ytterligare ett exempel på sådant tänkande:

Särskilt viktigt är att elevernas sinne för de estetiska värdena uppodlas både genom deras skapande verksamhet och genom smakfostran.⁷¹

Utgångspunkten för både uppsatsens uppbyggnad och även för läroplanerna är att det sker en socialisation av eleverna för att se till att samhället kan fortsätta att utvecklas och för att detta ska kunna ske behövs det arbetskraft och människor som tror på det svenska samhället. Denna fostran ska utföras i enighet med den demokratiska traditionen, i det citerade stycket anser dock de som har beslutat om läroplanens innehåll att friheten att tycka vad eleverna vill ska begränsas och enligt läroplanen finns det alltså en smakuppfattning som skolan ska pådyvla eleverna. Det framstår som om socialisationen görs i demokratins namn men att de demokratiska idealen inte är lika viktiga i undervisningen, utan att det viktiga är att det skapas demokratiska samhällsmedlemmar.

⁶⁸ 1962 års skollag, skolstadga och läroplan för grundskolan, s.1307

⁶⁹ 1962 års skollag, skolstadga och läroplan för grundskolan, s.1307

⁷⁰ 1962 års skollag, skolstadga och läroplan för grundskolan, s.1306

⁷¹ 1962 års skollag, skolstadga och läroplan för grundskolan, s.1310

Tidsbundna inslag

Samtiden var präglad av en känsla av teknikoptimism, vilket visar sig i läroplanen, till exempel följande stycke:

Det är i vår tid angelägnare än förut, att en elementär naturvetenskaplig orientering kommer samtliga elever till del.⁷²

Genom att samhället utvecklas och allt fler sysslor utförs med hjälp av maskiner och att den tekniska utvecklingen går framåt med sådan fart så behövs det en annan sorts utbildning än tidigare. Det är ett tydligt exempel på ett tidsbundet inslag, här skiljer man på dåtid och nutid och konstaterar att kraven är högre i nutiden. Citatet reflekterar även över de mål som dåvarande utbildningsministern Olof Palme satte upp för undervisningen genom att de talar om vikten av utbildning, inte bara för elevernas skull, utan i förlängningen, även för samhällets fortsatta utveckling.

Ett tecken på den känsla av frigörelse och önskan att suddas bort de gränser som existerade mellan olika kulturer kan exemplifieras med följande stycke från läroplanen:

De motsättningar, som i vissa avseenden kan föreligga mellan ungdomens och de vuxnas normer och sederegler, bör skolan ta upp till diskussion och söka utjämna. Solidaritetens problem, dess värde och risker, bör klargöras.⁷³

Ett av de fenomen som jag tog upp i kontextavdelningen var 60-talets önskan om att kulturen skulle likställas, vilket ovanstående citat är ett bra exempel på. Det som läroplanens författare för fram är att det finns skillnader mellan ungdomar och vuxna men att de yngres kultur inte behöver vara sämre än de vuxnas. Texten exemplifierar även de vänsterinfluenser som fanns i dåtidens samhälle genom att kommentera solidariteten samtidigt som textens författare verkar vara rädda för att kompromettera den vetenskapliga synen genom att bli allt för subjektiv, därför tar läroplanen även upp riskerna med solidaritet. Sett ur ett socialisationsperspektiv vill stycket förklara och förändra elevernas syn på vuxenhet och försöka få eleverna att förstå att de vuxnas normer och värderingar är bra för samhällets utveckling.

⁷² 1962 års skollag, skolstadga och läroplan för grundskolan, s.1308

⁷³ 1962 års skollag, skolstadga och läroplan för grundskolan, s.1308

Den genom samhällets försorg bedrivna undervisningen av barn och ungdomar har till syfte att meddela eleverna kunskaper och öva deras färdigheter samt i samarbete med hemmen främja elevernas utveckling till harmoniska människor och till dugliga och ansvarsställande samhällsmedlemmar⁷⁴

Detta stycke finns även med under den föregående kategorin men på grund av dess dubbla budskap väljer jag att analysera det även här. De fyra sista orden och särskilt det första ordet, *dugliga*, är det svårt att inte lägga stor vikt vid, sett ur ett latent perspektiv skulle det innebära att det finns odugliga samhällsmedlemmar som en följd av att skolan och hemmen misslyckats med sina uppgifter. Det finns i texten spår av en människosyn som visar att det under 1960-talet fanns en uppdelning mellan dugliga och odugliga människor visar att det inte är så länge sedan i år räknat så fanns det en människobild som skiljer sig från dagens människobild. Människosynen i läroplanen kan vara påverkad av en av tiden influerad teknikoptimism som går ut på att människor går att mäta och väga och därigenom göra bestämmelser om deras duglighet.

⁷⁴ 1962 års skollag, skolstadga och läroplan för grundskolan, s.1306

1969

Kontext

De debatter som förts under början av 1960-talet utvecklades under slutet av 60-talet och början på 70-talet till att anta en hårdare ton och bli mer politiserade än vad de tidigare varit, vilket tydliggjordes genom att det som tidigare kallats för en sorts vänstervridning blev en realitet. Ett exempel är hur inte bara antalet vänstersympatisörer ökade utan också hur borgerligheten blev mer vänsterorienterad vilket förändrade synen på Vietnamkriget där fler och fler, även borgerliga, var negativa till USA:s agerande.⁷⁵

En av grundstenarna för miljörelsen, Rachel Carsons bok, *Tyst vår* blev under denna period mer och mer uppmärksammas tillsammans med olika tankar om hur miljön behandlades. Den skiljer sig dessutom från den vänstervridning som föregående stycke tog upp eftersom denna kamp främst fördes på en akademisk nivå medan miljörelsen var mer folkligt förankrad. Dock fanns det vissa element i rörelsen som kan tolkas som vänster, främst tanken om att ingen individ ska kunna äga mark eftersom han endast tar hand om den till nästa generation tar över. I slutet på 1960-talet ser man början på vad som skulle komma att bli en av 1970-talets trender, nämligen sökandet efter en alternativ livsstil som ledde till att ett flertal individer valde att lämna städerna för att leva ett mindre materialistiskt liv på landet, ibland ensamma men ofta i kollektiv. Dessa alternativa livsstilar hade ofta ett vänsterinfluerat eller antikommersiellt budskap och de som förespråkade detta sätt att leva firade ofta alternativa högtider såsom alternativ jul där fokus låg på andra saker än julklappar.⁷⁶

Det hade under början av 1960-talet funnits en teknikoptimism som var präglad av de allmänna framsteg som gjorts under 1950-talet och även de framsteg som nåtts efter andra världskriget som lett till förbättrade levnadsvillkor för en stor mängd människor. Denna välvilliga inställning skulle mer och mer förändras till en negativ bild av tekniska framsteg vilket kan kopplas till det gryende miljömedvetandet.⁷⁷

⁷⁵Frängsmyr, s.340f

⁷⁶Frängsmyr, s.344ff

⁷⁷Frängsmyr, s.300f, 317, 322

Det fanns även i Europa en gryende tanke om en union, manifesterad främst av Kol och stål unionen men även genom uppstickaren EFTA som senare skulle komma att utveckla till det vi idag känner som EU.⁷⁸

Läroplan

Endast 7 år efter att den första läroplanen för nioårig grundskola antogs kom denna nya läroplan, vilken kan sägas vara en revidering av den första läroplanen.

Demokratiska inslag

De ungas känsla av samhörighet, solidaritet och medansvar måste sålunda vidgas utöver gränserna för familj och släkt, kamratkrets och skola till att omsluta allt större samhällsbildningar.⁷⁹

Det citerade stycket går att tolka in i båda kategorierna, den rimligaste tolkningen är att skolan ska socialisera eleverna till att öka sitt medvetande och ta sitt ansvar för en större gruppering, nämligen Sverige. Det finns alltså en latent del av citatet som uttrycker att skolans undervisning ska skapa ett slags nationalistiskt medvetande för att få dem att förstå att de ska engagera sig samhällsfrågor. Skolans agerande lindas in genom läroplanen vill att lärarna ska skapa en bild av att eleverna tidigare haft en felaktig känsla av att de var medlem i sin egen familj, men att de egentligen är del av en större familj, nämligen hela samhället.

Det finns vissa stycken i texten som gör att man som läsare ”rycker till” inför ett visst språkbruk, oftast därför att vissa delar av texten inte passar in i textens enhet.

Skolan skall vidare ge eleverna perspektiv på samhällets föränderlighet för att de bättre skall förstå förhållanden i vår tid och förvalta det värdefulla från gången tid.⁸⁰

Det är ett av de tydligaste inslagen på hur man som läsare förvånas över texten, läroplanen vill här visa lärarna hur de ska agera för att få eleverna välvilligt inställda till den svenska historien. Återigen, sett ur ett latent perspektiv handlar texten om hur historien ska lyftas fram och att det är viktigt att eleverna förstår samhällets historia och utveckling för att de tillfulla ska kunna uppskatta den moderna staten.

⁷⁸ Björn Hettne, *Den europeiska paradoxen*, Nerenius och Santéus förlag, 2:a upplagan, Stockholm, 1997, s.32ff

⁷⁹ *Läroplan för grundskolan Lgr69, Allmän del*, Utbildningsförlaget Liber Ab, 1969, Stockholm, s.15

⁸⁰ *Läroplan*, 1969, s.11

Det finns i läroplanen en underkategori som heter ”Samverkan för elevernas bästa” som tar upp att skolan arbete ska ske i samarbete med skolledningen och elevernas klassföreståndare. Dock nämns inte föräldrarnas roll, vilken borde ha en central roll i ett stycke som heter samverkan, borde det inte vara föräldrarna som är den naturliga samarbetspartnern?⁸¹ Det ger dock en bra bild av samhället och skolans syn på barnen, att de inte är föräldrarnas barn utan samhällets barn, en bild som Broady liknar vid ett förstatligande av barnets själ.⁸²

Tidsbundna inslag

Orden som används i texten tyder på att den är tillkommen under 1960-talet, det finns, precis som i den tidigare läroplanen från 1962 många syftningar på samarbete, samförstånd och att lärarna ska förstå elevernas kultur och deras sätt att agera.⁸³

I en demokratisk skola måste *gemenskapskänsla*, samarbete, medansvar och självdisciplin vara riktpunkter för arbetet, eftersom detta bl a syftar till att främja elevernas sociala utveckling.⁸⁴

Det är inte enbart eleverna som ska ha denna gemenskapskänsla, utan det är alla som arbetar i skolan, vilket betyder lärarna och annan personal. Stycket talar på ett manifest sätt om att skolan ska stärka elevernas sociala utveckling, vilket är ett annat sätt att uttrycka att skolan ska förändra elevernas politiska kultur, med andra ord socialisera eleverna och påverka deras syn på sociala frågor.

Den enskilda människan är medlem av skilda gemenskapskretsar. Dessutom är hon samhällsmedlem såväl i den nationella som i den internationella gemenskapen.⁸⁵

Citatet är själva utgångspunkten för läroplanen och är det stycke som kommer först, efter en introduktion av skollagen.⁸⁶ Texten lägger också ett stort fokus på att läraren ska lära eleven att uppföra sig på ett visst sätt och tydliggöra hur eleven är en del av ett kollektiv. Det kan ses ur den ökande medvetenhet som fanns i slutet av 1960-talet, att framtidens samhälle kunde se annorlunda ut än det nuvarande. Ur ett socialisationsperspektiv talar stycket om att elevernas syn på samhällsfrågor ska förändras och skapa ett medvetande hos eleven om hur hennes

⁸¹ *Läroplan*, 1969, s.17

⁸² Broady, s.130ff

⁸³ *Läroplan*, 1969, s.17

⁸⁴ *Läroplan*, 1969, s.17

⁸⁵ *Läroplan*, 1969, s.10

⁸⁶ *Läroplan*, 1969, s.10

värld ser ut, att samhället är större än den egna familjen och staden hon lever i. Det uttrycker texten är en önskan om att skolpersonalen ska förändra elevernas politiska kognition eller i de fall som sådan inte finns, skapa en politisk kognition och i förlängningen ändra den politiska affektionen hos eleverna. Det finns i läroplanen spår av både en teknikoptimistisk inställning såväl som en teknikpessimistisk inställning, en del av textens budskap går till exempel ut på att dagens samhälle inte liknar gårdagens samhälle och på samma sätt kommer morgondagens samhälle inte att likna dagens samhälle. Författarna till läroplanen går till och med så långt att de påstår att samhället förändras i en väldigt snabb takt, vilket leder till att de inte kan precisera exakt vad eleverna ska kunna, utan att skolan hela tiden måste ompröva ämnens innehåll. Det behöver dock inte betyda att författarna till läroplanen ansåg att det var en positiv utveckling, tvärt om kan de ha varit negativa till hur samhället förändrades i ett allt för snabbt tempo. På den punkten lämnar texten utrymme för två tolkningar, dels går det att tolka texten som om den emotser den tekniska utvecklingen, som jag redan tagit upp.

Texten tar även upp att eleverna ska utvecklas till att bli engagerade medborgare, inte bara i frågor som rör Sverige, utan även i internationella frågor. Det kan vara en reaktion på teknikoptimismens begränsningar och det kan även tolkas som en reflektion av samhällets allt mer negativa bild av Vietnamkriget och att skolan vill att eleverna ska bli mer engagerade i politiska frågor.⁸⁷

Det finns i följande citat en viss tro på framtiden och på att samhället kommer att se annorlunda ut än vad det gjorde när läroplanen kom. Det som är intressant med citatet är att skolan, även enligt denna läroplan ska ge eleverna en utbildning som innefattar värderingar som fungerar i ett modernt samhälle. Det är alltså ett manifest ställningstagande i texten som innebär att eleverna ska ha socialiserats till att ha vissa värderingar efter att de gått i grundskolan.

Skolan ska ge alla elever en grundläggande utbildning, som innefattar sådana färdigheter och kunskaper, vanor, attityder och värderingar som är av betydelse för deras personliga utveckling och för deras möjlighet att påverka och leva i dagens och morgondagens samhälle och att där fungera som yrkesutövare och samhällsmedborgare.⁸⁸

⁸⁷ *Läroplan*, 1969, s.11

⁸⁸ *Läroplan*, 1969, s.12

1980

Kontext

Det går inte att nämna 1970 och 1980-talet och inte ta upp jämställdhetsfrågor eftersom de tidigare visserligen varit en del av den politiska agendan men att det var nu som de verkligen fick ta en rejäl plats i debatten. Jämställdhetens intåg på den politiska arenan kan sägas vara en följd av ett tal av Olof Palme på socialdemokraternas kongress 1972 där han ansåg att samhället måste satsa på en mer jämlik arbetsfördelning mellan män och kvinnor. Tre år senare var jämställdhet en av de viktigaste frågorna för socialdemokratin och fick därför en stor plats i den politiska debatten.⁸⁹

Ett tydligt exempel på att jämställdhet blev en allt mer viktig fråga var införandet av en föräldraförsäkring som genomfördes 1973 och gav föräldrarna möjligheten att stanna hemma i 6 månader med sjukpenning efter barnets födelse. 3 år senare förbjöds även arbetsgivare att diskriminera anställda eller arbets sökande på grund av hans eller hennes kön. Under denna period infördes även liberalare abortlagar i Sverige, vilket innebar att kvinnan fick rätt att under de första tolv graviditetsveckorna själv avgöra om hon ville ha abort eller inte.⁹⁰

Inom utbildningsfrågorna förändrades framförallt synen på vad skolan skulle vara till och särskilt inom den högre utbildningen där Olof Palme framhöll behovet av att fler utbildningar skulle inriktas mot rena yrkesutbildningar. Förslaget innebar bland annat att de olika examina som tidigare funnits, filosofie kandidat respektive magister skulle ersättas med högskoleexamen. Dock stötte förslagen på patrull från främst Torgny Segerstedt, rektor för Uppsala Universitet som för att bekämpa förslaget skrev en bok om ämnet. Även om vissa delar förslaget godtogs efter en längre tids debatt visade det sig vara svårt att arbeta i det nya systemet och cirka 10 år senare reformerades Universitetssfären ytterligare en gång och de tidigare borttagna examenstitlarna återinfördes.⁹¹

De tendenser som jag tidigare tagit upp i kontextavsnittet till 1962 och 1969 blir under denna period allt viktigare. Det fanns allt fler kritiker av de tidigare årtiondenas teknokratiska syn, numer fanns det en mer utpräglad syn som hyllade det lilla i alla dess former vilket tog sig uttryck på flera sätt, till exempel missnöje med offentlig byråkrati och stora imperier.

⁸⁹ Frängsmyr, s.349f

⁹⁰ Norborg, s.143

⁹¹ Frängsmyr, s.351ff

Samtidigt fanns det kvar skärvor från de tidigare årtiondena med en kvarvarande tanke att människan kunde kontrollera naturen och därmed profitera på naturen.⁹²

På ett naturligt sätt fick miljörelsen en fråga att samla sig omkring i mitten av 1970-talet, då kärnkraftsfrågorna fick en större roll i den politiska debatten, ett exempel visade sig i 1976 års riksdagsval då Centerpartiet gjorde frågan om fortsatt utbyggnad av kärnkraft till sin största valfråga.⁹³

Samtidigt som det var en för partierna turbulent tid genom att många partier bytte ut personal fick de även se en stor reform som ledde till att den tidigare tvåkammarriksdagen byttes ut mot en kammare. Systemet var uppbyggt kring parlamentarism och en kammare med 350 ledamöter (senare ändrat till 349) där 310 riksdagsmän väljs via valkretsar och resterande platser fylls via utjämningsmandat grundat på resultaten i valkretsarna. Det infördes även en spärrnivå på 4 % på riksnivå eller 12 % i valkretsen vars syfte var att undvika att allt för många partier kom in i riksdagen, valen hölls då var tredje år.⁹⁴

Den ständiga frågan sedan en lång tid tillbaka, välfärdsstaten och skatterna, var även under denna period i fokus, under perioden så beslöt den socialdemokratiska regeringen att en fjärde AP-fond skulle inrättas och att den skulle köpa aktier i näringslivet för 500 miljoner, ett beslut som skapade en stor debatt och oro hos högern som var rädd att satsningarna skulle leda till en socialisering av näringslivet.

Åren innan läroplanen antogs blev Margaret Thatcher premiärminister i Storbritannien som kommer att återkomma senare i uppsatsen som ett exempel på en ny politisk inställning, nämligen nyliberalism.⁹⁵

Läroplan

Demokratiska inslag

För läsaren av uppsatsen kan det verka som om jag lägger mycket fokus på de mer manifesterade delarna av texten, demokrati nämns ofta i de utvalda styckena och meningarna. Läsaren bör

⁹² Bosse Holmqvist ”Epilog de tre senaste decennierna”, Nils Runeby (red), *Framstegets arvtagare – Europas idéhistoria 1900-talet*, Natur och kultur, Stockholm, 2001, s.277

⁹³ Norborg, s.221ff

⁹⁴ Norborg, s.102

⁹⁵ Holmqvist, s.281

dock hålla i minnet att visserligen nämns demokrati ofta i läroplanen, men det verkar inte finnas någon förklaring på exakt vad som menas med demokrati. Samtidigt ska läsaren hålla i minnet att det som vid en första anblick verkar vara manifest även kan ha en latent betydelse. Enligt textens register ska ”*demokratins principer*” presenteras på en av sidorna i kapitlet mål och riktlinjer.⁹⁶ Innehållet sträcker sig över sidan men kärnan i vad som kallas för demokratins principer är svårare att utröna, bland annat tar texten upp jämställdhet mellan kvinnor och män, solidaritet, tolerans och att ingen ska utsättas för förtryck.⁹⁷

Läroplanen är mycket tydlig med sina budskap och ett av de tydligaste budskapen är att skolan ska socialisera eleverna.

Skolan skall genom skolarbetet och i samarbete med hemmen stimulera elevernas verksamhetslust och fostra dem till ansvar, till goda arbets- och fritidsvanor och till ett demokratiskt handlingsätt.⁹⁸

Det som är intressant är att det finns både en latent och en manifest del av citatet, den första delen som talar om att stimulera elevernas verksamhetslust är latent till sin utformning, resten av meningen är dock manifest i den mening att det talas om ansvar och fostran. Där verkar det finnas en idé som bygger på att det demokratiska styrelseskicket kan läras ut till eleverna genom fostran. Som jag redan påpekat är det svårt att arbeta med läroplanerna eftersom de saknar en förklaringsmodell av vad demokrati är. Klart är dock att författarna anser att ett demokratiskt handlingsätt kan övertas av eleverna genom fostran. I kapitlet om politisk socialisation tas den politiska kulturen upp och att den ska förändras för att man ska kunna säga att en politisk socialisationsprocess har genomförts och här visar läroplanen verkligen att eleverna ska socialiseras. Målet för socialisationen är att se till att eleverna tar till sig de demokratiska idealen, eller för att citera från ett annat stycke i läroplanen: ”*Skolan skall fostra.*”⁹⁹

Följande citat skiljer sig från det föregående citatet, som trots att de befinner sig i samma del i texten har helt skilda utgångspunkter. Det föregående var klart, skolan skall fostra, det är självklart, i det kommande stycket verkar det finnas en annan inställning.

⁹⁶ *Läroplan för grundskolan – allmän del, mål och riktlinjer, timplaner, föreskrifter för timplaner samt kursplaner, LGR80*, Utbildningsförlaget Liber, 1981, Stockholm, s.17, 163

⁹⁷ *Läroplan*, 1980, s.17

⁹⁸ *Läroplan*, 1980, s.13

⁹⁹ *Läroplan*, 1980, s.14

Kunskaper, färdigheter, normer och värderingar skall genom skolans försorg inte endast föras vidare från en generation till nästa utan även aktivt bearbetas och vidare utvecklas.¹⁰⁰

Här talar läroplanen istället om att skolan inte ska fostra eleverna in i gamla upplöjda spår utan att eleverna ska utveckla olika normer för att passa in i deras samhälle. Den latent tolkningen av citatet är dock att den svenska historien och de svenska normerna och värderingarna är viktiga och måste föras vidare även om de bör anpassas till dagens samhälle. Eleverna ska socialiseras till att få en positiv bild av den svenska historien och den livsstil som historien via undervisningen förespråkar ska eleverna ta till sig och anpassa för att den ska fungera i ett modernt samhälle. Huvudpoängen är dock att samhället vill att skolan ska föra vidare normer från en tidigare generation till den kommande generationen.

Det finns även ett annat uttryck för fostran i läroplanen, några sidor senare står det att skolan ska hjälpa föräldrarna i deras fostran av eleverna och att samhället tillsammans med föräldrarna har ansvaret för barnets fostran.¹⁰¹ Det är en inställning som tidigare inte har kommit fram i texten, utan presenteras två sidor innan avsnittet om skolans mål avslutas. Texten fortsätter att presentera följande information:

I samarbete med hemmen har skolan ett medansvar för att barnen utvecklas till demokratiska och ansvarstagande människor. [...] Skolan har å sin sida rätt att förvänta att föräldrarna stödjer dess arbete.¹⁰²

Det verkar finnas två inställningar i texten, att föräldrarna ansvarar för barnens uppväxt och att barnen är skolan och samhällets ansvar. Den första inställningen kan ses som den mest rimliga, barnets föräldrar är de som uppfostrar barnet och skolgången är en del av barnets uppfostran. Den andra inställningen är återkommande i flera läroplaner och bygger på att barnen tillhör samhället snarare än föräldrarna. Den andra inställningen lyser igenom i det sista stycket och bygger på att skolan kan förvänta sig att föräldrarna ska stödja dess arbete. Det är ett konstigt sätt att argumentera, att skolan ska förvänta sig att föräldrarna stödjer deras arbete är långt ifrån självklart, förhållandet är troligen det motsatta, med aktiva föräldrar som ställer krav på undervisningen och inte godtar allt som skolan säger till barnen.

¹⁰⁰ *Läroplan, 1980, s.13*

¹⁰¹ *Läroplan, 1980, s.17f, 32*

¹⁰² *Läroplan, 1980, s.17*

Det verkar som om läroplanen vill förbereda lärarna inför möten med elevernas föräldrar eftersom läroplanen erbjuder flera argument till varför skolan existerar och varför föräldrarna ska stödja verksamheten. Avsnittet ger även en bild av hur skolan ser på sig själv, att föräldrarna ska vara positiva till verksamheten är en självklarhet och inget som behöver förklaras eller motiveras.

Tidsbundna inslag

Som jag tog upp i kontextavdelningen så är 1970-talet det årtionde då jämställdhet fick en allt större plats på den politiska agendan. Därför är det inte förvånande att plötsligt hitta följande stycke i läroplanen:

Samlivet i det demokratiska samhället måste utformas av fria och självständiga människor. Skolan skall därför verka för jämställdhet mellan kvinnor och män.¹⁰³

Det är särskilt den sista meningen som väcker intresse, redan på 60-talet fanns det en önskan om att skolan skulle hjälpa till och skapa ett jämlikt samhälle men det är först nu som det går att spåra ett jämlikhetstänkande i läroplanen. Det som tidigare förekommit är konstateranden att skolan bör verka för jämställdhet.¹⁰⁴ Den första meningen är i sig inte intressant eftersom den inte säger något direkt, istället är den närvarande för att den andra meningen ska kunna innehålla ett ”därför”. Det viktiga var att det framkom att skolan genom läroplanen verkade för jämställdhet och inte bara borde agera för jämställdhet som tidigare. Det visar också hur ett politiskt uttalande går att spåra i läroplanen på ett manifest sätt från det att Olof Palme uttryckte att jämställdhet skulle bli en viktig till att läroplanen utkom med formuleringen om jämställdhet.

En annan viktig beståndsdel i texten är miljöfrågor, temat återkommer på flera sidor och det som främst tas upp är samhällets utveckling. Vikten av att känna till miljöfrågor är enligt läroplanen lika viktig som att eleverna känner till farorna med narkotiska preparat och en kunskap om hur arbetsmarknaden fungerar. Det är med andra ord en viktig roll som miljöfrågor tillskrivs.¹⁰⁵ För att förklara hur miljön påverkar eleverna anser läroplanen att dess betydelse är för stor för att kunna sorteras in i ett enda ämne och ska integreras in i ett

¹⁰³ *Läroplan, 1980, s.17*

¹⁰⁴ *Läroplan, 1969, s.14*

¹⁰⁵ *Läroplan, 1980, s.15*

flertal ämnen.¹⁰⁶ Miljöundervisningen ska enligt läroplanen ske på ett latent sätt, eleverna ska utbildas i miljöfrågor men undervisningen ska placeras in i andra ämnen, vilket även det är en form av socialisation eftersom eleverna kanske inte alltid är medvetna om hur miljöfrågor arbetas in i deras studier.

Det är ovanligt, sett ur de andra läroplanernas uppbyggnad att läroplanen kommenterar hur skolan är uppbyggd.

Regering och riksdag har beslutat om skolans innehåll. Urvalet av kunskapsområden har skett med hänsyn till vårt nutida och framtida samhälle och till den kulturkrets som vi tillhör.¹⁰⁷

Här finns det en öppenhet om varför skolan ser ut som den gör, men det finns även en sorts nationalistisk inställning i texten som går att kopplas till den tidsanda som rådde när läroplanen tillkom. Regeringen har beslutat hur skolan skulle se ut, utifrån Sveriges kulturkrets, det särskiljer Sverige från andra länder och det särskiljer svenskar från icke-svenskar om man studerar det ur ett latent perspektiv. Det kan även vara så att orden regering och riksdag förekommer som en följd av en av de viktigaste politiska förändringarna under senare delen av nittonhundratalet, reformeringen av det politiska systemet, vilket jag tog upp i kontextavsnittet.

¹⁰⁶ *Läroplan*, 1980, s.41f, 47,88

¹⁰⁷ *Läroplan*, 1980, s.14

1994

Kontext

En önskan om världens bästa skola i ett land med en vikande ekonomi, så kan man beskriva den svenska politiska scenen i början på 1990-talet.¹⁰⁸ Det var en turbulent period, även utanför Sveriges gränser, främst genom kommunismens fall i Öst-Europa, vilket ledde till flera stora förändringar både ute i världen och i Sverige.

I 1991 års riksdagsval vann den borgerliga sidan och en koalition led moderaternas Carl Bildt bildade regering. Detta gör läroplanen från 1994 till relativt speciell eftersom många av de tidigare läroplanerna tillkommit under socialdemokratiska regeringar. Rent generellt kan det sägas att socialdemokraterna som tidigare var vid makten hade haft två svåra mandatperioder med en ansträngd ekonomi och inte minst mordet på den dåvarande socialdemokratiska statsministern Olof Palme.¹⁰⁹

80-talet var en tid av förändring när det gäller riksdagens sammansättning, 1988 hade miljöpartiet kommit in i riksdagen men 3 år senare klarade de inte 4 % gränsen vilket kristdemokratiska samlingspartiet och det populistiska partiet Ny demokrati gjorde. Det senare partiet leddes av nöjes och affärsprofilerna Ian Wachtmeister och Bert Karlsson gjorde entré på den politiska scenen.¹¹⁰ Slutligen, om 60 och 70-talet framstod som en smula vänstervriden tid kan 80 och början på 90-talet framstå som en högervriden tid, dels genom utvecklingen av flera stora multinationella företagen men även på grund av den politik som fördes i världen under Margaret Thatcher i England och genom Ronald Reagan i USA, vars politik ofta kallas nyliberal (stora skattesänkningar och en minskad offentlig sektor).¹¹¹

Genom att tendensen i världen gick mot en mer global värld påverkades det svenska samhället av flera händelser som inträffade utanför dess gränser. Den största händelsen var utan tvekan att Sovjetunion föll en kort tid efter att Berlinmuren fallit och världen skulle komma att bli mer öppen och mindre uppdelad i olika sfärer än den tidigare varit. Som en följd av denna frigörelse och den något högerinriktade politik som fördes på vissa håll i världen utvecklades flera stora företag från att ha varit nationellt inriktade till att bli multinationella och globala. Denna utveckling började röna missnöje bland vissa grupper som ansåg att företagen började

¹⁰⁸ Frängsmyr, s.368ff

¹⁰⁹ Norborg, s.234ff

¹¹⁰ Norborg, s.7

¹¹¹ Holmqvist, s.280ff

få allt för stor makt. Utvecklingen av företagen samt globaliseringen, som vi ser början på här i början av 1990-talet skulle möta motstånd av flera antiorganisationer som ansåg att världen höll på att utvecklas i fel riktning, men denna utveckling ser vi bara början till inom den kontextuella ram som erbjuds till läroplanen från 1994.¹¹²

Samma år som läroplanen antogs gick Sverige med i EU efter att en rådgivande folkomröstning hållits.¹¹³ Även om beslutet att gå med i EU kom samma år som läroplanen antogs så var det en fråga som debatterades under tiden som läroplanen utformades, vilket kommer att erbjuda en viktig ingång till tolkningen av läroplanen.¹¹⁴

Ett av moderaternas vallöften inför riksdagsvalet 1991 hade varit att skapa världens bästa skola, det första steget i den riktningen var att skapa en ny läroplan för skolan, som antogs 1994. Tidigare hade den dåvarande socialdemokratiska skolministern Bengt Göransson beskrivit sin drömskola som en ”folkskola”, vilket han tyckte var en bättre term än grundskola eftersom den beskriver en bildningsambition, då skolans syfte, enligt Göransson var att bilda folket. Tidigare, under 1980-talet, hade kommunerna tagit över ansvaret för skolan från staten som i fortsättningen skulle kontrollera skolan genom målstyrning. Under denna period skulle skolan verka enligt grundläggande värderingar och främja aktningen för varje människas egenvärde och för den gemensamma miljön. Skolan skulle även se till att individen fostras till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande.¹¹⁵

1990-talet var en period som präglades av informationsteknologins intåg och ”IT” blev ett ord på allas läppar. Informationsteknologins inflytande var så stort att flera forskare anser att den moderna folkbildningen inte längre utfördes av de traditionella folkbildarna vars roll var väldigt stor i början av seklet utan istället av Internet och annan informationsteknologi.¹¹⁶

¹¹² Hettne, s.55ff

¹¹³ Norborg, s.282f

¹¹⁴ Norborg, s.283

¹¹⁵ Frängsmyr, s.368ff

¹¹⁶ Frängsmyr, s.366f

Läroplan

Till skillnad från de andra läroplanerna antogs läroplanen från 1994 etappvis och det skulle dröja ända till 1997 innan den var fullt genomförd. Det finns även en annan markant skillnad som särskiljer den från de övriga läroplanerna, nämligen att den även innefattade same och särskolan som tidigare haft separata läroplaner. Det var alltså en stor reform sett utifrån de tidigare läroplanerna, vilket borde reflekteras i dess innehåll.

Demokratiska inslag/traditionella inslag

Det går att utröna mycket ur en text första mening, det första läsaren får se i det här fallet är:

Det offentliga skolväsendet vilar på demokratins grund¹¹⁷

Meningen är hämtad från skollagen och till uppbyggnaden liknar denna läroplan flera av de tidigare läroplanerna. Innebörden av citatet från skollagen är snarast en standardformulering som inte säger mycket om läroplanens innehåll, att skolväsendet vilar på demokratins grund säger endast att den utgår från demokratisikt styrda principer, eller? Samtidigt måste läsaren ställa sig frågan, vad är demokrati och vem riktar sig texten till? Det går snabbt att konstatera att texten saknar en beskrivning av vad demokrati är och vad demokrati innebär. Den andra delen av frågan har jag redan besvarat, läroplanen vänder sig till lärarna som ska basera undervisningen på vad som står i läroplanen. Sett ur ett latent perspektiv skulle de två första orden ”Det offentliga” kunna tyda på att det icke-offentliga skolväsendet inte bygger på demokratiska principer trots att det måste följa samma regler som det offentliga skolväsendet. Läroplanen fortsätter sedan med följande formulering:

Skollagen (1985:1100) slår fast att verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och att var och en som verkar inom skolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och respekten för vår gemensamma miljö (1 kap. 2 §).¹¹⁸

Om man ser det föregående stycket i ljuset av den fortsatta formuleringen framstår det som om skolväsendets demokratiska grund består i att alla som är en del av skolvärlden ska hysa en aktning för deras medmänniskor och den miljö som de är en del av. Om det är vad skolverket anser vara demokrati kan jag inte uttala mig om, men det är den bild som läsaren av läroplanen från 1994 får.

¹¹⁷ Förordning om läroplan för det obligatoriska skolväsendet 1994, grundlydelsen <http://www.skolverket.se/skolofs?id=100> 2005-10-23 s.1

¹¹⁸ Läroplan, 1994, s.1

Det kommande stycket förmedlar en pragmatisk syn på samhället och skolans roll i det samma. Om man studerar det latent budskapet i texten uttrycker det att skolledningen och lärarna i en skola kan ta vilka beslut som helst, med motiveringen att lära eleverna om demokrati. Det gör att lärarna får ett stort spelrum när det gäller deras möjligheter att socialisera eleverna. (eg. att förändra deras politiska världsbild) Det betyder också att lärarna kan använda läroplanen för att komma ur besvärliga situationer eller kritik riktad mot deras arbete med motiveringen att de använt alla tillgängliga medel för att lära eleverna om demokrati.

Det är inte tillräckligt att i undervisningen förmedla kunskap om grundläggande demokratiska värderingar. Undervisningen skall bedrivas i demokratiska arbetsformer och förbereda eleverna för att aktivt delta i samhällslivet. Den skall utveckla deras förmåga att ta ett personligt ansvar.¹¹⁹

Föregående stycke innehåller ett flertal starka formuleringar, men även två skilda inställningar, dels tar stycket upp att demokratiska arbetsformer ska användas för att lära eleverna hur demokrati fungerar, men även en stark betoning av det egna ansvaret. Denna dualism är förvånande på grund av dess placering, i ett stycke som betonar skolans ansvar att skapa en känsla för demokrati så ska samma känsla samtidigt utveckla elevernas förmåga att ta ett personligt ansvar. Sett ur ett ideologianalytiskt perspektiv framstår stycket som manifest, det uttrycker klart och tydligt att skolan kan tillgripa alla medel för att socialisera eleverna och det är inte svårt att förstå dess mening.

Utbildning och fostran är i djupare mening en fråga om att överföra ett kulturarv -- värden, traditioner, språk, kunskaper -- från en generation till nästa. Skolan skall därvid vara ett stöd för familjerna i deras ansvar för barnens fostran och utveckling. Skolans arbete måste därför ske i samarbete med hemmen.¹²⁰

Det finns avsnitt som är mer manifesta än andra när det gäller socialisation, det här är en av de mer uppenbara; här talar texten om utbildning och fostran och att det är skolans uppgift, att överföra ett kulturellt arv från en generation till en annan. Skolan ska alltså socialisera eleverna på ett sätt som gör att de förändrar sin politiska världsbild genom att de tar intryck den fostran som förekommer i skolan och hemmet.

¹¹⁹ *Läroplan, 1994, s.2*

¹²⁰ *Läroplan, 1994, s.4*

Precis som det föregående stycket handlar kommande stycke om överförda kunskaper och att skapa förståelse för de äldres livsstil. Stycket behandlar också det faktum att skolan ska lära eleverna att agera enligt ett visst mönster.

Skolan har uppgiften att dels överföra vissa grundläggande värden och förmedla kunskaper, dels förbereda eleverna för att leva och verka i samhället. Skolan skall förmedla de mer beständiga kunskaper som utgör den gemensamma referensram alla i samhället behöver.¹²¹

En välvillig tolkning av innebörden i de två föregående citaten erbjuder läroplanen själv lite senare i dokumentet:

Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet.¹²²

Föregående citat framstår verkligen som författarnas välvilligaste tolkning, men sett ur ett ideologianalytiskt perspektiv så framstår en annan bild, där skolan fostrar eleverna till att ha en viss bild av samhället. Det för med sig att nationen Sverige kan fortsätta i samma banor som tidigare. Då framstår inte skolan som en institution som hjälper hemmen att fostra eleverna, snarare är förhållandet det motsatta, det är skolan som fostrar barnen och bestämmer vad de ska läsa under deras år i skolan. Återigen framstår två bilder, den manifesta bilden där skolan hjälper hemmen att fostra barnen till att bli ansvars-kännande medborgare och den latent bild där samhället, genom skolan lär eleverna hur de ska agera i samhället och fostrar eleverna till att ha vissa åsikter.

Tidsbundna inslag

Det svenska samhällets internationalisering och den växande rörligheten över nationsgränserna ställer höga krav på människors förmåga att leva med och inse de värden som ligger i en kulturell mångfald.¹²³

I första hand kan stycket kopplas till Sveriges beslut att gå med i EU, som var en fråga som diskuterats under 1990-talets början, den tid som läroplanen kom till i, men i andra hand även den globala utvecklingen. Textstycket försöker med andra ord att visa att lärarna måste

¹²¹ *Läroplan, 1994, s.3*

¹²² *Läroplan, 1994, s.1*

¹²³ *Läroplan, 1994, s.1*

förbereda och socialisera eleverna på att det samhälle de växer upp i kan genomgå flera förändringar.

Ur ett socialisationsperspektiv är det enkelt att identifiera hur det följande stycket uttrycker hur läroplanens författare vill att skolan ska skapa ett band mellan eleverna och lärarna genom att de använder sig av ”vi” och ”vårt”.

Undervisningen bör belysa hur samhällets funktioner och vårt sätt att leva och arbeta kan anpassas för att skapa hållbar utveckling.¹²⁴

Läroplanen talar här om för lärarna att de ska förändra elevens politiska identifikation. Det föregående citatet handlar även det om samhällsfrågor, men tar läroplanen upp det svenska samhället. Här talar de om ”vårt sätt att leva” och samhällets funktioner istället för att beskriva det svenska samhällets funktioner. Det är därigenom latent och socialiserande eftersom det är först när innehållet tolkas med hjälp av en kontext (politisk socialisation) som den verkliga bilden framträder.¹²⁵ Det stycket vill att lärarna ska göra är att skaffa sig en nära relation till eleverna genom att tala om ”vårt sätt att leva” istället för ”det svenska samhället” och därigenom ska eleverna förstå att läraren inte talar till eleverna som en lärare utan som en jämlike, trots allt är samhället vårt ansvar, eller hur elever?

Skälet till att läroplanen lägger sådan vikt vid att framställa det svenska samhället som gott och den svenska livsstilen som värd att hylla är troligtvis alla förändringar som skett under nittioalets början, med kommunismens fall och den globala utvecklingen. Stycket talar slutligen om att eleverna ska fostras in i den svenska livsstilen, en livsstil som kanske måste förändras under kommande åren på grund av yttre förändringar. Det viktiga är dock att det svenska sättet att leva finns kvar. I en tid som jag tidigare beskrivit som början på den globalisering vi ser i dagens samhälle skrivs det i den nya läroplanen för grundskolan följande:

Ett internationellt perspektiv slutligen, är viktigt för att kunna se den egna verkligheten i ett globalt sammanhang och för att skapa internationell solidaritet samt förbereda för ett samhälle med täta kontakter över kultur- och nationsgränser.¹²⁶

¹²⁴ *Läroplan*, 1994, s.3

¹²⁵ Almond, Verba s.14, 63ff, 68ff, 78ff, 85ff

¹²⁶ *Läroplan*, 1994, s.3

Läroplanen säger här åt läraren att skolan ska lära eleverna att deras framtida samhälle kommer att vara mer globalt än de tidigare samhällena. Sett ur den kontext som läroplanen ingår i framstår uttalandet som logiskt, det var under denna period som Sverige folkomröstade och gick med i EU. Styckets manifesta tolkning är därmed klar, det finns dock en latent inslag i texten och det är tredje radens två första ord ”*samt förbereda*”, skolan skulle alltså inte endast visa barnet på det internationella perspektivet utan även socialisera eleverna in i det nya globala samhället.

Resonemanget som jag förde under det föregående exemplet går att applicera även på nästa stycke, där det främst är orden ”kristen tradition” som förvånar:

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla. I överensstämmelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande.¹²⁷

Skälen till att orden kristen tradition existerar i texten kan vara flera. Den enklaste förklaringen är att kristdemokraterna satt i regeringsställning och att de påverkat innehållet i läroplanen tillsammans med de övriga borgerliga partierna. Det kan även vara ett utslag av att söka lugnet i en föränderlig värld, eftersom mycket hade förändrats i världen ville regeringen och därigenom riksdagens majoritet skapa en läroplan som skulle fungera även om ännu fler förändringar inträffar. Det innebär också att skolan fortsätter att ha en kristen inriktning på samma sätt som läroplanen från 1919 har en kristen inriktning.

¹²⁷ *Läroplan*, 1994, s.1

Sammanfattande diskussion och slutsatser

För att återknyta till uppsatsens inledning, i dagens samhälle finnas det många definitioner på demokrati och skolvärlden är inget undantag. Med det som utgångspunkt ställde jag frågan: Hur mycket av en läroplan för grundskolan består av demokratiska och traditionella inslag och hur stor del av läroplanen utgörs av tidsbundna inslag?

Forskningsfrågor

De specificerade forskningsfrågor som jag ställde i uppsatsens början var:

1. Finns det en röd tråd i materialet som förklarar skolans socialisation/fostran av eleverna utifrån demokratiska argument?
2. Innehåller läroplanerna tidstypiska uttalanden som tillkommit på grund av yttre händelser såsom svängningar i den politiska viljan eller andra händelser?
3. Finns det ett mönster i de demokratiska och tidsbundna inslagen, är de till största del latent eller manifesta?

Som mina fallstudier har visat går det att se en röd tråd som löper genom läroplanerna från 1919 till 1994, där en stor kraft läggs ner på att argumentera för att skolan ska fostra eleverna till att bli demokratiska medborgare och att eleverna ska ta till sig de demokratiska värderingarna.

Som jag konstaterade i inledningen kan detta leda till problematiska tolkningar när elever riskerar att bli underkända i samhällskunskap eftersom de säger sig vara anti-demokrater. Demokrati har i det här fallet blivit en kunskap på samma sätt som matematik och att kunna göra sig förstådd på engelska. Något som är återkommande i de moderna läroplanerna är att demokrati nämns ofta men det ges ingen definition på vad demokrati är, vilket gör den nämnda skolans tolkning plausibel men ändå horribel eftersom den talar om vad eleverna ska tycka. Den sista delen i meningen är min egen åsikt och den bygger på att om samhällsundervisningen på en grundskola inte kan få en mindre grupp elever att förstå fördelarna med demokrati utan att de istället väljer en auktoritär ideologi då måste undervisningen vara undermålig. Det skänker även en onödig rebellstämpel till de som kallar sig nazister. I demokratins namn kan dock inte kampen ta slut här, utan den måste fortsätta, jag antar att kommunister, anarkister (höger och vänster), nyliberaler och andra som av skilda

skäl ifrågasätter den moderna demokratiskt kristna värdegrunden kan räkna med att bli underkända i samhällsvetenskap.

Svaret på den första frågan är att de moderna läroplanerna/undervisningsplanen (från 1955 till 1994) liknar varandra och det verkar som varje förändring mer eller mindre bygger på ackumulerad kunskap. Dock skiljer de sig från undervisningsplanen från 1919 eftersom den är uppbyggd på ett annat sätt än de andra läroplanerna genom att den endast presenterar korta mål för varje ämne och inte några övergripande mål för skolan. Däremot finns det några inslag i undervisningsplanen från 1919 som visar att fostran och socialisation för att få eleverna att uppskatta dåtidens Sverige användes.¹²⁸

Det finns flera tydliga likheter som binder samman läroplanerna, användandet av orden fostran, uppfostran och att skolan ska gripa varje möjlighet att fostra eleverna till att bli demokratiska medborgare återkommer i varje läroplan. I den tidigaste läroplanen är det kristendomsundervisningen som ska fostra goda medborgare och i läroplanen från 1994 står det att skolan ska använda sig av demokrati och inte bara lära ut demokrati för att lära eleverna att bli demokratiska samhällsmedlemmar. Det finns flera likheter i argumenten, även om språkdräkten självklart förändras allt eftersom läroplanerna utvecklas. Grundtanken finns dock i alla läroplaner och den manifesteras gång efter annan, både latent och manifest att skolan ska fostra eleverna till att bli samhällsmedlemmar. Skolans agerande rättfärdigas i läroplanerna av att skolan överför ett kulturarv, demokratiska normer och värderingar från en generation till en annan.

Läroplanerna från 1969 och 1980 rättfärdigar även fostrandet av eleverna utifrån demokratiska argument och påfallande ofta är det ett positivt förhållningssätt till den svenska demokratin som de vill att eleverna ska adoptera. Ett tydligt exempel på önskan om att fostra eleverna hittar man i läroplanen från 1962, där det står att det personlighetsfostrande inslag starkt ska betonas i undervisningen, men även att skolan ska lära eleverna att utveckla en god estetisk smak. Det är ett starkt, manifest uttalande, som talar om för lärarna att de ska se till att eleverna utvecklar en viss estetisk smak. Skolans uppgift är således att fostra eleverna till att bli demokratiska medborgare och uppfatta smakfrågor ur ett visst perspektiv och göra bedömningar i termerna av god och dålig smak.

¹²⁸ Se s.18

Däremot går det inte att i läroplanerna hitta en definition av vad demokrati är trots att ordet förekommer påfallande ofta i de senare läroplanerna. Exempel på detta går att hitta i läroplanen från 1980, där det närmaste läsaren kan komma en definition av demokrati är frånvaron av förtryck, jämställdhet och tolerans. Som en idé om vad en demokrati ska innehålla är det en tilltalande bild, men den är samtidigt ofullständig och förklarar i sak inte vad skolverket, regeringen och andra beslutsfattare menar med demokrati. Det saknas helt enkelt en klar definition av vad demokrati är. Bristen på definition kan sedan användas för att påstå saker i läroplanernas namn eftersom det inte finns någon klar bild av vad demokrati är. Skälet till att skolan fostrar eleverna till att bli goda (demokratiska) samhällsmedlemmar är att de vill visa eleverna att det svenska samhället är ett gott samhälle och att samhället är beroende av att eleverna faktiskt tar till sig dess värdegrund.

Det finns flera exempel på svar till den andra frågan, tydligast blir det om man studerar hur Olof Palmes uttalande om att jämställdhetsfrågor måste få en större plats i samhället letar sig in i den kommande läroplanen. Läroplanen ger i det här exemplet läsaren en bild av hur det som var nytt och tidsbundet förändras och kan med tiden kan sorteras in den demokratiska resultat kategorin. Idag är en aktiv jämställdhetspolitik ett självklart inslag i den svenska demokratin, men det var så sent som under 70-talet som det blev en stor politisk fråga.

Olof Palme figurerar även i ett annat exempel, då gäller det läroplanen från 1962 och visar återigen hur de mål som sätts upp för skolan implementeras i läroplanen. Det visar även hur utveckling sker. Det som politikerna uttrycker åren innan läroplanerna lanseras hittar in i läroplanerna på ett naturligt sätt och visar att trots att en läroplan förknippas med lärare, skolor och skolverk så är det politikerna som har haft mer än ett finger med i spelet.

Ett tredje tydligt exempel på tidsbundna inslag i läroplanerna hittar man i planen från 1994 där läroplanen uttalar sig om att skolan ska förbereda barnen på att de kommer att växa upp i en mer global värld. Ett uttalande som görs samma år som Sverige folkomröstas om medlemskap i EU. Och visst fick läroplanen rätt, eleverna som gick i skolan 1994 kom att växa upp i en förändrad mer global värld där europafrågor fick en mycket större roll än tidigare och det såg skolan till att socialisera eleverna in i. Det konkreta svaret på den andra forskningsfrågan blir således att det går att finna inslag i läroplanen som finns där på grund av händelser som inträffat åren innan läroplanen tillkom.

Den tredje och sista forskningsfrågan går det inte att ge ett direkt svar på. Jag kan inte säga att en resultatkategori innehåller mer av det ena eller det andra eftersom undersökningen har visat att till och med de manifesta inslagen kan ha en latent innebörd sett ur rätt kontext. Därför blir det ett nekande svar på den tredje, det går inte att se ett klart mönster där en av kategorierna är manifest och den andra latent.

Mitt syfte var inte att göra en heltäckande studie utan flera fallstudier och även om undersökningen inte är heltäckande så består den av ett relativt gott urval av 1900-talets läro och undervisningsplaner. Resultatet visar också tydligt att skolans ambition att socialisera eleverna till att bli goda demokratiska samhällsmedlemmar inte är något modernt påfund utan något som var lika självklart redan på 1920-talet som det var på 1990-talet. För att återknyta till Donald Broadys forskning om den dolda läroplanen så anser även jag att fler frågor om skolans uppgifter borde ställas och att det som är dolt i läroplanen inte borde vara dolt, för även om det inte är en fråga som diskuteras så är det ingen hemlighet att skolan fostrar eleverna. Däremot går det att diskutera vad metainläring lär eleverna men sett utifrån mitt val av studiematerial kan jag inte mäta effekterna av sådan inläring, klart är dock att det är intressant och förtjänar, även det, att uppmärksammas mer än vad som görs. Det skulle även vara intressant att studera hur läroplanen benämner eleverna, som läsaren har noterat används i läroplanerna ibland ordet lärjunge, vilket visar att läraren ska identifiera sig i rollen som mästare och att eleverna inte på något sätt är jämlik läraren. En vidare undersökning skulle kunna undersöka hur läroplanerna vill att lärarna ska se på eleverna, om eleverna är jämlika lärarna eller om de är lärjungar som ska visa respekt inför läraren.

För den som har ett intresse av maktfrågor, samhällsbyggnad eller skolpolitik i allmänhet rekommenderas vidare studier av läroplaner eftersom de säger mycket om det rådande politiska klimatet, men de ger även en bild av skolans uppgifter och hur dessa inte förändras över årens lopp. Det är en passande avslutning på uppsatsen, att konstatera att skolan med största sannolikhet kommer att fortsätta socialisera eleverna och att konstatera att jag även i fortsättningen kommer att vara kritisk till politisk socialisation som fenomen.

Referensförteckning

Källor

1962 års skollag, skolstadga och läroplan för grundskolan, P.A. Norstedts och Söner, Stockholm, 1962

Förordning om läroplan för det obligatoriska skolväsendet 1994, grundlydelsen,

<http://www.skolverket.se/skolfs?id=100> 2005-10-23

Läroplan för grundskolan Lgr69, Allmän del, Utbildningsförlaget Liber, 1969, Stockholm

Läroplan för grundskolan – allmän del, mål och riktlinjer, timplaner, föreskrifter för timplaner samt kursplaner, Utbildningsförlaget Liber, 1981, Stockholm

Undervisningsplan för rikets folkskolor, Svenska bokförlaget, Norstedts, Stockholm, 1919

Undervisningsplan för rikets folkskolor, Svenska bokförlaget, Norstedts, Stockholm, 1955

Sekundärlitteratur

Almond, Gabriel, Verba, Sidney, *The civic culture*, Little, Brown and Company, Boston, 1965 (1963)

Ambjörnsson, Ronny, *Den skötsamme arbetaren*, Carlsson, Stockholm, 1988

Broady, Donald, *Den dolda läroplanen*, Symposium bokförlag, Stockholm, 1981

Bergström, Göran, Boréus, Kristina, *Textens mening och makt*, Studentlitteratur, Lund, 2000

Denk, Thomas, *Värnpliktsutbildningen - en politisk socialisationsagent*, Karlstad University Press, Karlstad, 1999

Englund, Tomas, "Förord", Dewey, John, *Demokrati och utbildning*, Daidalos, Göteborg, 1997

Englund, Tomas, *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension*, Daidalos, Göteborg, 2005

Eurydice, *Citizenship education at school in Europe*, 2005

Frängsmyr, Tore, *Svensk idéhistoria, bildning och vetenskap under tusen år Del 2 1809-2000*, Natur och kultur, Stockholm, 2000

Giddens, Anthony, *Sociologi*, Studentlitteratur, Lund, 2003

Gilje, Nils, Grimen, Harald, *Samhällskunskapernas förutsättningar*, Daidalos, Göteborg, 2002

Giner, Salvador, *Sociologi, introduktion, forskning, framtid*, Wahlström Widstrand, Stockholm, 1974

Hettne, Björn, *Den europeiska paradoxen*, Nerenius och Santéus förlag, 2:a upplagan, Stockholm, 1997

Holmqvist, Bosse "Epilog de tre senaste decennierna", Runeby, Leif (red), *Framstegets arvtagare – Europas idéhistoria 1900-talet*, Natur och kultur, Stockholm, 2001

Lennerhed, Lena, "Det är rätt att göra uppror", Runeby, Nils (red), *Framstegets arvtagare – Europas idéhistoria 1900-talet*, Natur och kultur, Stockholm, 2001

Liedman, Sven-Eric, Nilsson, Ingemar, *Om ideologi och ideologianalys – Uppsatser utgivna av Sven-Eric Liedman och Ingemar Nilsson*, Arachne nr 6, Göteborgs Universitet, Göteborg, 1989

Liedman, Sven-Eric, "Quentin Skinner och den politiska idéhistorien", *Lychnos* 1979-80

Norborg, Lars-Arne, *Sveriges historia under 1800 – och 1900-talen*, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1999

Olausson, Lennart, "Från text till text", Lennart Olausson (red), *Idéhistoriens egenart, teori och metodfrågor inom idéhistorien*, Symposium, Stockholm, 1994

Runeby, Leif (red), *Framstegets arvtagare – Europas idéhistoria 1900-talet*, Natur och kultur, Stockholm, 2001

Sekundärlitteratur hämtad från Internet (kopior finns i författarens ägo)

Nationalencyklopedin,

"Mellankrigstiden"

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=491090 2006-04-19

"Läroplan"

http://0-www.ne.se.biblos.kau.se:80/jsp/search/article.jsp?i_art_id=247250 2006-03-24

"Samhällskunskap"

http://0-www.ne.se.biblos.kau.se:80/jsp/search/article.jsp?i_art_id=299704 2006-05-22

Kristiansson, Thomas "Skolan är ingen låtsasdomstol", (krönika) *Göteborgsposten*, 2006-03-29, <http://www.gp.se/gp/jsp/Crosslink.jsp?d=119&a=267315> 2006-05-17

Sveriges radio, <http://sr.se/ekot/artikel.asp?artikel=853942> 2006-05-11

<http://bild.edu.stockholm.se/display/thumbs.php?Name=h%&Page=1.html> 2006-05-16,

<http://www.svenskakyrkan.se/riseberga/1husforhorigammaltid.html> 2006-05-16